

13. Tiihonen, A. (2014) *Liikuntakulttuuri käsitteenä ja liikuntakulttuurin käsitteet. Teoksessa Liikuntakulttuurin käsitteet muuttuvat ja muuttavat. Valtion liikuntaneuvoston julkaisuja 2014:6, Helsinki.*

(http://www.liikuntaneuvosto.fi/julkaisut/valtion_liikuntaneuvoston_julkaisusarja/liikuntakulttuurin_kasitteet_muuttuvat_ja_muuttavat.622.news).

Liikuntakulttuuri käsitteenä ja liikuntakulttuurin käsitteet

Tutkijoiden liikuntakulttuurikäsitteitä

Liikuntakulttuuri on yleistynyt 1980-luvulta lähtien käsitteenä, jolla tarkoitettu koko liikunnan ja urheilun yhteistä kenttää silloin, kun kaikki käyttöyhteydet ja –kontekstit on haluttu ilmaista yhdellä sanalla¹. Liikuntakulttuurin käyttö liittyy myös kulttuuri-termin uuteen, tieteellisempään (sosiologisempaan ja kulttuuritutkimuksellisempaan) tulkintaan, jossa kulttuuria ei enää jaeta korkeaan eikä matalaan, vaan kulttuuri alkoi tarkoittaa kaikkia tietyille yhteisölle tärkeitä tapoja ja tottumuksia, joilla oli yhteisölle yhteinen tai tärkeä merkitys. Näiden merkitysten avulla yhteisö tunnisti toisensa ja tunnisti yhteisön ulkopuolella olevat. Liikuntakulttuuri yhdistää siis liikuntaa ja urheilua harrastavat, sitä seuraavat ja sille merkityksiä antavat ihmiset jollakin tavoin toisiinsa.

Liikuntakulttuuri pitää sisällään myös alakulttuureja, esimerkiksi urheilulajien alakulttuureina tai vaikkapa vammaisurheilun ja liikunnan alakulttuureina. Suuremmassa mittakaavassa liikuntakulttuurikin on alakulttuuri aivan kuten nuorisokulttuuri tai järjestökulttuuri, jotka kummatkin vaikuttavat myös liikuntakulttuurin sisällä. Emokulttuurillahan on sosiologiassa tarkoitettu sitä kulttuuria, johon ihminen syntyy ja kasvaa sisään omassa perheessään, suvussa ja lähiympäristössään. Liikuntakulttuurin tai ainakin urheilukulttuurin voi kuvitella olevan myös 'urheiluperheissä' tärkeän osan emokulttuuria, mikä näkyy mm. yhä yleisemmiksi käyvissä urheiluperheissä tai –suvuissa, jotka vertautuvat vaikkapa teatteri- tai muusikkosukuihin muun kulttuurin puolella². Näin emo- ja alakulttuuritkin sopivat hyvin liikuntakulttuurin käsitteen alle.

Liikunnan ja urheilun eri alakulttuurit lajeina, sääntöinä, normeina, makuina, haluina, erottautumisina ja tyyleinä jne. ovat viime vuosikymmeninä tulleet suurelle yleisöllekin yhä tutummiksi, kun liikuntakulttuuri on organisoitunut, medioitunut, tuotteistunut, tavaramerkkiystynyt ja faniutunut. Samanaikaisesti on kuitenkin tapahtunut myös yksilöllistymistä

¹ Sironen, Esa (1988) Uuden liikuntakulttuurin visiot. Teoksessa Esa Sironen (toim) Uuteen liikuntakulttuuriin. Jyväskylä: Vastapaino. Gummerus. Kirjan nimi viittaa siihen, että jo sitä ennen oli 'vanhaa liikuntakulttuuria' eli käsite oli tullut jollakin tavalla tutuksi. 1980-luvulla liikuntakulttuurista alettiin keskustella käsitteenä, mutta kyse oli myös faktisesta liikuntakulttuurin muuttumisesta. Uusia liikunta- ja urheilulajeja tuli suomalaiseen kulttuuriin ja joukkuelajit lisäsivät harrastajamääriään yksilölajeihin verrattuna. Terveys- ja luontoliikunta nousivat myös käsitteinä ja käytäntöinä paremmin esille. Liikuntakulttuurin muutos on dokumentoitu hyvinvointivaltiollisena projektina kirjassa Kokkonen, Jouko (2013) Liikuntaa hyvinvointivaltiossa. Suomalaisen liikuntakulttuurin lähihistoria. Suomen Urheilumuseosäätiön tutkimuksia n:o 2, Keuruu.

² Tiihonen, Arto (1996): Urheilevat isä(n)kullat. Teoksessa Laiho, Marianna & Ruoho, Iiris (toim.): Naisen naamio, miehen maski. Sukupuoli journalistisessa kuvassa. KSL. Artikkelissa analysoin huippu-urheilijoiden isä-poika –suhteita median kautta katsottuna esimerkkeinä keihästä heittävät Kinnuset ja jääkiekkoilevat Peltoset. Nyt tällaisia urheilijaperheitä on paljon enemmän – kulttuurinen perimä vaikuttaa vahvasti, vaikka geneettinen kilpailu lisääntyy ainakin lajeissa, joissa harrastajamäärät kasvavat.

ja omaehtoisuuden lisääntymistä. On syntynyt löyhempää yhteisöllistymistä, jossa harrastajia saattaa yhdistää toisiinsa vain jaetut kulttuuriset merkitykset ilman perinteistä kasvokkaista ja rinnakkaista yhteisöllistä tekemistä. Luontoliikunta, kunto- ja terveysliikunta tai joidenkin liikuntapalveluiden käyttö – vesiliikunta, ryhmäliikunta, kuntosaliharjoittelu – on yksilöllistä ryhmätoimintaa. Liikuntakulttuuri näkyy myös urheilun ja liikunnan kentillä, julkisuudessa ja etenkin erilaisissa yhteisöissä, joita yhdistävät samat kulttuuriset merkit, tavat ja käsitteet, joita lisääntynyt sosiaalisen median käyttö yhä vahvistaa. Voikin sanoa, että liikuntakulttuuri käsitteenä yhdistää koko liikunnan ja urheilun kenttää, mutta samanaikaisesti liikuntakulttuurin eri alakulttuurit eriytyvät toisistaan, mikä näkyy järjestökentässäkin, jossa uusia lajeja, seuroja ja lajikulttuureja syntyy jatkuvasti. Valtakunnallisella tasolla taas pyritään lisäämään yhteistyötä ja järjestöjen yhdistymistä. Näin liikuntakulttuuri käsitteenä mahdollistaa sekä yhdistämisen ja yhteistyön että antaa tilaa eriytymiselle ja erilaisuudelle.

Historiallisesti ajatellen liikuntakulttuurissa on tapahtunut 1800-luvun lopulta asti laajenemista niin, että urheilu muodosti liikuntakulttuurin tärkeimmän merkitysmaailman aina 1960- tai 1970-luvulle asti. Sen jälkeen siihen on alkanut kuulua liikuntaan, liikkumiseen ja erilaisiin liikunnan ja urheilun muihin merkityksiin liittyviä asioita. Liikuntakulttuurin sisälle ovat tulleet terveysmotiivien lisäksi yleisemmät hyvinvointia ja jopa hyvää elämää koskevat perustelut - ja niiden rinnalla on lisääntynyt kansanterveyttä ja -talouttakin sivuava argumentaatio. Tämä on näkynyt myös käsitetasolla, jossa yhdeksi jatkumoksi voi nähdä sen, miten urheilun rinnalle tuli 1960-luvulla kuntosportti, 1970-luvulla kuntoliikunta ja 1990-luvulla terveysliikunta. Nyt 2010-luvulla puhutaan jo pelkästään liikkumisesta³. Nyt liikunnan avulla estetään kestävyysvajetta ja yritetään vähentää kalliiden palveluiden tarvetta. Voikin sanoa, että liikuntakulttuuri on yhteiskunnallistunut viimeisen neljännesvuosisadan aikana, vaikka sen näkyvä (puolue)poliittisuus onkin vähentynyt. Kun liikunnan ja urheilun yhteiskunnallinen merkitys on näin selvästi huomattu, on perusteltua käyttää sellaista käsitettä, joka voi kattaa hyvin monenlaisen toiminnan, jolla on vahvasti kulttuurinen, mutta myös yhteiskunnallinen ja yhteiskuntapoliittinen merkitys.

Edellinen käsitteiden muutos voidaan muutettavat muuttaen kytkeä historialliseen muutokseen liikuntakulttuurissa. Uudet käsitteet ovat tulleet kuvaamaan uutta tilannetta. Silti esimerkiksi liikunta ja varsinkin terveysliikunta ovat olleet käsitteinä konstruktioita, joita vastaavaa uutta toimintaa ei varsinaisesti syntynyt, vaan olemassa oleva toiminta nimettiin ja käsitteellistettiin uudella tavalla. Liikuntakulttuurin käsitteitä voi ja kannattaakin lähestyä myös tällaisesta teoreettiskäsitteellisestä näkökulmasta. Käytännössä vallitsevien ja tuttujen käsitteiden lisäksi liikuntakulttuuria voi käsitteellistää ja jäsentää myös monin eri tavoin – ne avaavat samasta ilmiöstä uusia näkökulmia, joilla yhteiskunnallinen ja kulttuurinen muutos voi tulla ymmärrettäväksi.

Liikuntakulttuurin ja –politiikan käsitteitä tutkittaessa onkin erittäin tärkeää tutkia niitä käsitteitä, joilla yritetään kuvata liikuntakulttuurin erilaisia ilmiöitä, muutoksia ja näkökulmia ymmärrettävästi ja perustellusti. Liikuntakulttuurin tutkijoilla onkin usein omat käsitteensä, joilla he hahmottavat maailmaa arkikäsitteistä hieman poiketen. Ne perustuvat kunkin tutkijan oman

³ Ks. Tiihonen, Arto (2003): Mustia aukkoja ja harmaita alueita kartoittamassa. Liikuntakulttuurin puhetoista ja käsitteistä. Promo, 1/2003. Artikkelissani pohdin sitä, miten liikuntakulttuuri ja sen termit ovat muuttuneet, kun on haluttu saada liikunta yhä useamman harrastukseksi tai arjen toiminnoksi. Rovio Esa, Pyykkönen Teijo (2011) Vähän liikkuvat juoksuttavat päättäjiä ja tutkijoita. Liikuntatieteellinen seura Impulssi nro 26. Helsinki käsittelevät vähän liikkuvien asettamaa haastetta liikuntaväelle. Kyse ei heillä ole enää edes liikunnasta, vaan liikkumisesta.

tieteenalan käsitteisiin ja tietysti myös tehtyyn empiiriseen ja käsitteellisteoreettiseen tutkimustyöhön. Tässä luvussa nostetaan esiin joidenkin suomalaisten tai Suomessa tunnettujen liikuntakulttuurin ilmiöitä tutkineiden tutkijoiden käsitteitä ja käsitemaailmoja, jotta syntyisi ymmärrys käsitteiden erinomaisen suuresta merkityksestä. Maailma näyttää tosiaankin erilaiselta ”vakioveikkaajan silmin”⁴.

Tarkastelussa esitellään käsitteet lyhyesti ja mahdollisimman konkreettisesti. Tavoitteena on ymmärtää käsitteiden keskeinen sanoma ja niiden anti liikuntakulttuuriin sekä liikunta- ja urheilupolitiikkaan. Jonkin verran pohditaan sitä, miten nämä käsitteet auttavat toimijoita eri viitekehyksissään.

Suoritusurheilua, terveysliikuntaa ja kokemusliikuntaa – Henning Eichbergin liikuntakulttuurin kolmijako

Saksalaistanskalaisen liikuntakulttuurin sosiaalishistorioitsijan Henning Eichbergin tutuksi tuoma liikuntakulttuurin kolmijako suoritusurheilu, terveysliikunta ja kokemusliikunta on monille tuttu⁵. Sillähän tarkoitetaan yhtä aikaa yksilöiden liikkumisen ja urheilun eräänlaisia perusmotiiveja, mutta samalla ne ovat (liikunta)kulttuurissa sinänsä ilmeneviä (kon)figuraatioita, jotka näkyvät vaikkapa urheilulajeissa ja liikuntamuodoissa. Näin yksilö ei sinänsä voi vapaasti valita omaa motiiviaan, vaan kulttuuri tavallaan antaa reunaehdot yksilön omien kokemusten tulkinnoille ja merkityksille. Siten jotkut lajit ovat enemmän terveysliikuntalajeja ja jotkut taas enemmän suoritusurheilu- tai kokemusliikuntalajeja, vaikka yksilökohtaisesti voimmekin merkityksellistää liikkumisemme eri tavoin kuin lajivalinta voisi olettaa. Käytännössä kuitenkin sama yksilö harrastaa eri lajeja eri motiivein eli hän voi olla kävelijänä terveysliikkuja, mutta sulkapallon peluu saa hänestä esiin suoritusurheilijan ja hiihtovaeltaminen kokemusliikkujan – ja nämä motiivit voivat mennä myös päällekkäin⁶.

Nämä kolme käsitettä jakavat kuitenkin liikuntakulttuurin kolmeen, sen normaalin liikunta (terveysliikunta) ja urheilu (suoritusurheilu) jaon lisäksi tuoden siihen itsenäisenä kokemuksellisen elementin ja kokemukseen liittyvät merkitykset, jotka voidaan olettaa siis ainakin jossain määrin erilaisiksi kuin pelkän (terveys)liikunnan ja (suoritus)urheilun rakentamat merkitykset. Toisaalta terveys- ja suoritusurheilun tekevät liikunnan ja urheilun eroista selvemmat kuin ilman niitä. Mutta voiko olla urheilua ilman suorittamista tai liikuntaa ilman terveysmotiivia? Eichbergin ajatus kai oli, että silloin peliin astuu kokemuksellisuus, mutta kun sillä ei ole järjestöä ei etujen ajajaa eikä muitakaan institutionaalisia puolestapuhujia, vaikka tutkimus ja käytännön kenttä yhä

⁴ Ilmauksella viitataan TV:sta tuttuun mainokseen, joka mainiosti ilmaisee sen, miten tiettyssä maailmassa tai alakulttuurissa ja sen käsitteissä sisällä oleva ihminen näkee kaiken eri tavoin kuin me ’normaalit’ ihmiset. Tässä tekstissä tavoitteeni on viedä lukija niihin ’toisiin maailmoihin’, joissa jotkut tutkijat elävät ja maailmaa käsitteellistävät. Tavoitteena ei ole tehdä laajaa katsausta, vaan avata joidenkin hyvin esitelyjen käsitteiden tai käsiteperheiden kautta se, mikä merkitys käsitteillä on kokemustemme ja havaintojemme ymmärtämisessä ja jäsentämisessä.

⁵ Ks. esim. Eichberg, Henning, (1987) Liikuntaa harjoittavat ruumiit. Jyväskylä, Vastapaino. Eichberg, Henning (1994) The Narrative, the Situational, the Biographical. Scandinavian Sociology of Body Culture Trying Third Ways. International Review for the Sociology of Sport, 29 (1).

⁶ Ks. Tiihonen Arto (2011) Erilaisia ikämiehiä. Teoksessa Kunto Viiru, Jorma Manninen, Mikko Nieminen, Harri Suominen, Christer Sundqvist, Arto Tiihonen & Raimo Taponen, toim. *Erilainen tapa vanheta*. Suomen Veteraaniurheiluliitto, Kajaani, 19-44. Schneider-Lehto, Tarja & Tiihonen, Arto (2012) Miehet jumppaamaan – ikuisuusprojekti vai täyttä totta? Voimistelu (3) 4, 40-41.

enemmän käyttää kokemus- tai elämysperusteluita, niin miten tässä pitäisi liikuntapoliittisesti toimia⁷?

Voidaan perustellusti sanoa, että liikunnassa ja urheilussa ja jopa yhteiskunnan eri sektoreiden (palvelu)tuotannossa kokemuksellisuus – varsinkin elämykset – ovat korostuneesti esillä. Kun Suomi siirtyy yhä selkeämmin palveluyhteiskunnaksi, niin hyvinvointipalvelut, joihin liikuntapalvelut ja –toimintakin kuuluvat, tulevat lisääntymään. Etenkin (huippu)urheilussa yleisön viihtyminen tulee entistäkin tärkeämmäksi eli melkein osaksi viihdeteollisuutta, joten tästäkin syystä on perusteltua pohtia kokemuksellisuuden merkitystä liikuntakulttuurin kokonaisuudessa.

Liikuntakulttuurisesti tuntuu siis erittäin perustellulta ottaa kokemuksellisuus huomioon, mutta miten se huomioidaan liikuntapolitiikassa? Resurssoidaanko kokemuksellisuuksiin eli käytetäänkö niitä informaatio-, tulos- tai muun liikuntapoliittisen ohjauksen perusteena ja miten ne otetaan huomioon järjestöavustusten perusteissa? Välillisesti kokemuksellisuus vaikuttaa siten, että harrastajien määrät ovat avustuskriteereissä ja avustuksissa huomioidaan myös toiminnan kehittäminen. Voidaan ajatella, että kokemuksellisesti merkityksellinen toiminta sekä lisää harrastajamääriä että parantaa kehittämistyön laatua. Kokemuksellisuudesta puhutaan myös silloin, kun arvioidaan sitä, keille mikäkin toiminta sopii. Erityisliikunnassa puhutaan esimerkiksi 'kaikille sopivasta liikunnasta' ja lasten ja nuorten liikunnassa 'kaikki pelaa' –slogan kuvastaa tarvetta siihen, että jokainen voisi nauttia kokemuksellisesti liikunnasta. Tavallisesti kuitenkin ajatellaan, että kilpa- ja huippu-urheilu olisi kokemuksellisesti poisrajaavaa, vaikka todennäköisesti asia ei ole näin yksinkertainen.

Eichbergin esittämä liikuntakulttuurin kolmijako haastaakin perinteisen polaarisatioon perustuneen ajattelun erittäin onnistuneesti ja arkikokemukseen sekä sosiokulttuuriseen todellisuuteen sopivasti. Mutta, kuten sanottu, kokemusliikunnalla ei ole nykyisenkaltaisessa liikuntapolitiikassa selkeää asemaa, edunvalvojaa eikä edes käsitteellisesti määriteltyä paikkaa. Sen sijaan kaupallisen liikuntatoiminnan puolella kokemuksellisuus on elämyksinä vahvasti läsnä niin hyvinvointipalveluiden kuin viihteenkin – elämysteollisuuden, jota edustaa lähinnä urheilun seuraaminen tai urheilulliset tietokonepelit – puolella. Elämyksellisyys on kuitenkin vain yksi kokemuksellisuuden muoto, joka kokemusliikunnan merkityksensä taustalla on.

Suoritusurheilun ja terveysliikunnan käsitteet ovat kokemusliikuntaa selkeämmin ymmärrettävissä Eichbergin jaottelun avulla. Selvää kuitenkin on, että myös huippu-urheilija tuntee urheilemisensa kokemuksellisen merkityksen ja hän voi motivoida itseään myös terveysargumentein. Sama pätee terveysliikkujaankin – itse asiassa terveystavoitteet voi usein rinnastaa suoritustavoitteiksi ja kokemustavoitteiksi. Näin ihmiset tekevätkin, joten todellisuudessa puhtaita harrastajatyyppejä ei juurikaan ole, vaan ihmisille rakentuu liikuntaprofiileja, joissa jokin näistä kolmesta voi dominoida, mutta muutkin saattavat motivoida esimerkiksi jonkin tietyn lajin harrastamista. Tämä on tärkeä

⁷ Eichbergia mukailien Kalervo Ilmanen (Ilmanen, Kalervo (2008) Urheiluhulluus historiallis-yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Tieteessä tapahtuu 7/2008. Ojajärvi et al 2013 mukaan) on jakanut liikuntakulttuurin sen "tuotantotapojen" perusteella kolmeen logiikkaan eli huippu-urheilun edustamaan markkinoiden logiikkaan, kansalaisyhteiskunnan logiikkaan, jossa urheilu ja liikunta ovat liikettä, iloa ja leikkiä sekä julkishallinnon logiikkaan, jota hallitsee pyrkimys tuottaa kansalaisille tasa-arvoiset mahdollisuudet liikkua ja urheilla. Vaikka kolmijaoilla on yhtymäkohtansa, niin jotakin olennaista alkuperäisestä inhimillistä kokemusta ja tulkintaa myötäilevästä näkemyksestä karsiutuu, kun aletaan puhua tuotantotavoista. Ks. Ojajärvi, Sanna; Valtonen, Sanna; Pyykkönen Teijo (2013) Liikuntalaiva tietomerellä – navigointia politiikan ja julkisuuden tuulissa. Liikuntatieteellinen Seura, Impulssi nro 27. Helsinki.

huomio, vaikka onkin niin, että tiettyjä liikunta- tai urheilulajeja harjoitetaan enimmäkseen tietyllä Eichbergin osoittamalla tavalla. Terveysliikuntaa ei kuitenkaan voi edistää vain tukemalla tiettyjä terveysliikuntamuotoja, koska yksilöt liikkuvat ja urheilevat terveystoivein myös sellaisissa lajeissa, joita ei yleensä pidetä terveyttä edistävinä⁸.

Liikuntakulttuuria voi aika onnistuneesti jäsentää Eichbergin käsittein, jos haluaa ytimekkäästi ja perustellusti kuvata koko liikuntakulttuurin kenttää ilman että joutuu ottamaan käyttöön liian monia käsitteitä. Jos ymmärtää, että nämä käsitteet eivät yksilötasolla sulje toisiaan pois, niin saa vielä monipuolisemman kuvan liikunnan ja urheilun harjoittamisen motiiveista. Liikunta- ja urheilupolitiikan käsitteinä varsinkin suoritusurheilu ja terveysliikunta näyttävät usein toisistaan täysin erillisinä. Tämä taas on hyvä asia, koska näin toimintaa voidaan ohjata ja resursoida juuri pääasialliseen käyttötarkoitukseen. Nämä käsitteet toimivat myös aika hyvin niin yksilötasolla, erilaisissa yhteisöissä (seuroissa, kouluissa jne.), mutta myös politiikan tasolla.

Elämys-, identiteetti-, osallisuus- ja toimijuuskokemuksia - kokemuksellisuuskäsitteistö liikuntakulttuurin ja –politiikan viitekehyyksessä

Liikuntakulttuuri – ja varsinkin urheilu - on voimakkaiden kokemusten kenttä, minkä joskus aikaisemmin ajateltiin merkitsevän myös sitä, etteivät urheilijat ja aktiiviliikkujat olisi kovin älyllisiä tai emotionaalisesti sensitiivisiä. Ajatustapamme on tässä suhteessa muuttunut, kun monet intellektuellit ovat tunnustautuneet lähes himourheilijoiksi tai –liikkujiksi. Urheilua, liikuntaa ja ruumiillisuutta käsitteleviä kaunokirjallisia teoksia, elokuvia ja teatteria julkaistaan jatkuvasti yhä enemmän. Urheilukokemukset ovat usein polarisoituneet mustavalkoisesti hyviin ja huonoihin. Mutta edes urheilukokemukset eivät ole läheskään niin yksilöllisiä kuin kuvitellaan.

Olen tutkinut pitkään urheilu- ja liikuntakokemuksia⁹. Tutkimusteni pohjalta olen luonut kokemuksellisuuksista neliluokkaiset käsitteistön. Näitä ovat elämyskokemus, identiteettikokemus, osallisuuskokemus ja toimijuuskokemus. Tämän jaottelun pohjana on empiiristä tutkimusta, jossa tutkittavat ovat itse määritelleet itselleen tärkeiden ja merkityksellisten kokemusten luonteen ja laadun sekä tutkimusta, jossa tutkittavat ovat käyttäneet näitä käsittemäärittelyjä oman liikkumisensa ja urheilemisensa arviointiin. Näiden kenttätutkimusten sekä kokemusta koskeviin sosiologisiin tutkimuksiin perustuvien käsitteellisten

⁸ Tutkiessani miesveteraaniurheilijoita ja aktiivisia ikämiehiä tämä näkyi selvästi – hyvin aktiivinen ja kilpailullinen toiminta saatettiin luokitella terveysliikunnaksi ja myös kokemusliikunnaksi sen lisäksi, että se tunnustettiin ennen kaikkea suoritusurheiluksi. Urheilu tai liikkuminen ei olekaan yksilöllistä, vaikka tietty motiivi hallitsisikin yksittäisen ihmisen liikunnan taustalla. Ks. Tiihonen Arto (2011) Erilaisia ikämiehiä. Teoksessa Kunto Viiru, Jorma Manninen, Mikko Nieminen, Harri Suominen, Christer Sundqvist, Arto Tiihonen & Raimo Taponen, toim. *Erilainen tapa vanheta*. Suomen Veteraaniurheiluliitto, Kajaani, 19-44. Tiihonen, Arto (2013) Miksi ikämies liikkuu – liikunnan harrastaminen on merkityksellistä. Teoksessa Pietilä Ilkka & Ojala Hanna (toim.) *Miehistä puhetta – Miehet, ikääntyminen ja vanhenemisen kulttuuriset mallit*. Tampere University Press.

⁹ Esim. liikuntasosiologian pro gradu Tiihonen, Arto (1990): *Urheilu kertomuksena*. Julkaisematon pro gradu -työ. Jyväskylän yliopisto, Liikunnan sosiaalitieteiden laitos. Tiihonen, Arto (1996): *Ikuisesti urheileva poika eli mistä on 'kunnan miehet' tehty?* Teoksessa Hoikkala, Tommi (toim.): *Miehen kuvia*. Gaudeamus. Jälkimmäisessä luokitus oli jo nähtävissä, vaikka muotoilinkin käsitteet nykyisenkaltaisiksi vuonna 2009, ks. Tiihonen Arto (2009) *Reading a Training Diary through Theories*. Masters and Mentors: meaning and methods in older adults' sporting activities. 10.–11.8.2009, Sibelius Hall, Lahti. (Oral presentation). Tiihonen, Arto (2014) *Miten tästä eteenpäin hyvinvoinnin tiellä? Having, Loving, Being ja Experiencing, Meaning, Doing*. Teoksessa Nieminen, A., Tarkiainen, A. & Vuorio, E. (toim.). 2014. *Kokemustieto, hyvinvointi ja paikallisuus*. Turun ammattikorkeakoulun raportteja 177. Turku: Turun ammattikorkeakoulu, 228-246. <http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522164353.pdf>

pohdintojen pohjalta syntyi mainittu luokitus, jota on testattu uusissa tutkimuksissa, joissa tutkittavat ovat itsearvioineet liikkumisensa eli eri liikuntamuotojen harrastamisen kokemuksellisuuksia¹⁰.

Nämä tutkimukset osoittavat, että ihmiset ymmärtävät erittäin hyvin sen, että heidän liikkumisestaan löytyvät nämä kokemuksellisuudet ja kykenevät myös tarkkanäköisesti arvioimaan, miten kussakin liikuntamuodossa he kokevat näitä eri kokemuksellisuuksia. Tällaisen itsearvioinnin perusteella voidaan määritellä mm. se, mitä kokemuksia kukin henkilö pääasiassa ja keskiarvoisesti hakee ja toisaalta sen, miten he eri liikuntalajeja harrastaessaan hakevat erilaisia kokemuksia. Yleistäen voi myös sanoa, että jotkut lajit ikään kuin tarjoavat erilaisia kokemuksia harjoittajilleen, vaikka yksilökohtaiset vaihtelut ovatkin merkittäviä. Joillekin esimerkiksi hiihtäminen voi olla elämyksellistä puuhaa, toiselle se on merkityksellisen identiteettikokemuksen paikka, mutta joillekin myös selkeästi osallisuus- tai toimijuuskokemuksia tarjoava liikuntamuoto.

Liikuntapoliittisesti merkityksellistä on, että tämä kokemuksellisuusjako paljastaa erittäin hyvin liikuntakulttuurissa olevia merkityksiä, joilla taas on suora yhteys sekä liikunnan ja urheilun attraktiivisuuteen, mutta myös asioihin, joilla on kasvatuksellista tai laajasti ottaen yhteiskuntapoliittista merkitystäkin. Elämyksistä ja merkityksellisistä – sekä hyvistä että huonoista – kokemuksistahan puhutaan usein silloin, kun yritetään saada lisää liikkujia. Liikunnasta pitää saada psyykkistä nautintoa, joka saattaa olla myös yhteydessä psyykkiseen hyvinvointiin. Elämyskokemus puhtaana nautintona on tämän päivän ihmiselle tuttu asia myös liikunnasta ja urheilusta puhuttaessa. Näin ei kuitenkaan ole aina ollut. Vasta tutkimukset flow- /virtauskokemuksista tai huippukokemuksista saivat ihmiset havahtumaan tähän liikunnan elämykselliseen puoleen, joka on myöhemmin osoitettu myös biologisina tutkimuksina. Tietysti näitä kokemuksia oli aikaisemminkin, mutta Michaly Csikszentmihalyin flow experience käsite vasta opetti meidät ymmärtämään kokemuksen idean¹¹. Virtauskokemus ei kuitenkaan ole pelkkä nautintoelämys joksi itse olen elämyskokemuksen määritellyt. Elämys on omassa luokittelussani aika passiivinen kokemus, jonka voi saada yhtä hyvin toimijana kuin katsojana tai seuraajanakin. Elämyksiä voidaan myös myydä elämyspalveluina.

Virtauskokemusta lähempänä on identiteettikokemus, joka voi pitää sisällään elämyksellisiä piirteitä, mutta voi olla merkittävä myös muista syistä. Tärkeintä on se, että jokin kokemus ymmärretään identiteetin kannalta merkittäväksi. Urheilusta monet ihmiset saavat omalle identiteetilleen vahvistusta, kun he voivat vertailla osaamistaan, pärjäämistään, kuntoaan toisten kanssa tai vain kilvoitella tällä sosiokulttuurisesti merkityksellisellä areenalla yhteiskunnassa. Yhtä hyvin se sama merkitysmaailma voi toki vieraannuttaa urheilusta, ehkä jopa liikunnan harrastamisestakin. Identiteetti ei rakennu tyhjiössä, joten urheilun maailma voi sisään rakennettuine ajatustapoineen muodostua varsin haasteelliseksi areenaksi harjoittajalleen. Olisikin liikuntapoliittisesti erittäin merkityksellistä pystyä vaikuttamaan niin, että urheilemisessa ja liikunnassa olisi enemmän identiteettiä eri tavoin rakentavia ja vahvistavia kokemuksia kuin identiteettiä heikentäviä kokemuksia. Tämä ei kuitenkaan onnistu sillä, että kilpailu ja vertailu

¹⁰ Ks. esim. Tiihonen, Arto (2012) Kokemuksia, suorituksia, terveyttä – aktiivisen ikämiehen liikunnalla on monta moottoria. *Liikunta & tiede* 49 (5) 74-78.; Ks. myös www.miksiliiikun.fi

¹¹ Ks. Csikszentmihalyi, Mihaly (1990): *Flow. The Psychology of Optimal Experience*. New York: Harper & Row Publishers. Tavallaanhan Johan Huizingan klassinen leikin käsitteellistäminen vastaa siinä mielessä virtauskokemusta, että sekä Huizinga että Csikszentmihalyi löytävät leikkiä ja virtausta (tai optimaalisia kokemuksia) monilla elämänaloilla, ei vain liikuntakulttuurissa. Huizinga, Johan (1984) *Leikkivä ihminen*. Yritys kulttuurin leikkiaineen määrittelemiseksi. Juva: Wsoy. Sekin korostaa käsitteiden merkitystä elämän jäsenyyksissä.

poistetaan, koska juuri tuo vertailu muodostaa urheilemisen merkityksellisyyden kulttuurisen ytimen. Miten vertailuun suhtaudutaan, on ydinkysymys myös liikuntapoliittisesti, jos ajatellaan, että tavoitteena on saada mahdollisimman moni liikkumaan tai harrastamaan kilpaurheilua. Tämä ei siis tarkoita sitä, että tavoitteita tulisi madaltaa, vaan sitä, että tuetaan paremmin niitä, jotka pyrkivät korkeitakin tavoitteita saavuttamaan. Erityisen tärkeää on tukea niitä, jotka eivät näitä tavoitteita kykene saavuttamaan.

Yhteiskuntapoliittisesti erittäin merkityksellistä on se, mitä kutsutaan osallisuudeksi tai tässä osallisuuskokemukseksi. Urheilussa, varsinkin joukkuelajeissa, mutta myös yksilölajeissa, osallisuus on yksi tärkeimmistä kokemuksellisuuksista, mutta sen merkitys myös kaikelle yhteiskunnalliselle osallisuuden tunteelle lienee merkittävä. Näin ainakin ajatellaan esimerkiksi sosiaalisen pääoman tutkimuksessa ja monissa poliittisissa ohjelmissakin osallisuus on ollut keskeisellä sijalla viime vuosina ja vuosikymmeninä¹². Verrattuna identiteettikokemukseen osallisuuskokemukseen pätee kuitenkin se, että osallistumisen ja osallisuuden merkitystä ja määrää voidaan suomalaisessa kulttuurissa huomattavasti lisätä ilman että sillä on mitään negatiivisia vaikutuksia, sillä kenenkään ulkopuolelle jättäminen ei lisää sisäpuolella olevien tekemisen merkitystä, vaan mitä enemmän tekijöitä ja toimijoita on, sitä merkityksellisempää toiminta yleensä on. Mitä suositumpi jokin urheilumuoto tai liikuntalaji on, sitä merkityksellisempää se tuntuu olevan sekä lajin huipuille että harrastajille. Suomenruotsalaisten osallisuuskulttuuri on tutkimusten mukaan paljon suurempaa kuin suomalaisten; sama koskee myös muita Skandinavian maita. Osallisuus tai sille läheinen termi sosiaalinen pääoma onkin ensisijaisesti yhteisöllinen ominaisuus, jota toki voidaan poliittisestikin edistää, vaikka muutokset eivät välttämättä ole kulttuurisesti kovin nopeita. Tiedetään kuitenkin, että joukkueissa ja eri urheilulajeissakin on hyvin erilaisia osallisuuteen kannustavia kulttuureja, vaikka monesti puhutaankin kannustavasta joukkuehengestä, ilmapiiristä tai kannustamiskulttuurista. Liikuntapoliittisestikin osallisuuskeskusteluun on tartuttu ainakin juhlapuhetasolla, mutta myös 'kaikki pelaa' –kulttuuri ja pelisäännöt ovat osaltaan nostaneet esiin konkreettisesti osallisuuden merkitystä ruohonjuuritasolla¹³.

Yhteiskuntapoliittisesti ehkä vieläkin ajankohtaisempi keskustelu pyörii toimijuusteorian ympärillä. Nykyisen kaltaisia kehittyneitä hyvinvointivaltioitahan on jo pitkään syytetty siitä, että ne passivoivat osan väestöstään, kun yhteiskunta ei tarjoa riittävästi mahdollisuuksia osallistua eikä varsinkaan vaikuttaa omaan ja toisten elämään. Tätä kutsutaan yksinkertaistetuksi toimijuudeksi, joka voimaannuttaa yksilöitä ja saa hänet kasvamaan yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi tai pysymään sellaisena esimerkiksi vanhuuden, työttömyyden, sairauden tai liikunnallisen aktiivisuuden ja toimintakyvyn laskemisen tilanteessa. Vapaaehtoistoiminta, jota liikuntakulttuuri pitää sisällään ehkä eniten kaikista vapaaehtoistoiminnan muodoista, on keskeinen areena

¹² Hyyppä, Markku T. (2013) Kulttuuri pidentää ikää. Duodecim, Porvoo on erittäin hyvin yhteen vedetty tutkimustietoa siitä, miten osallisuus ja yhteisöllisyys vaikuttaa ihmisten hyvinvointiin ja elinikään. Hyyppä ei näe kovin hyvin liikunnan ja urheilun suurta merkitystä osallisuuden ja yhteisöllisyyden rakentajana osin siitä syystä, että asiaa ei ole tutkittu tarpeeksi. Toinen syy lienee se, että Hyyppä ei tunne liikuntakulttuurin merkitysmaailmoja niin hyvin kuin kulttuurin. Ks. myös Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia toimintaohjelma 2011-2014, OKM.

¹³ Nuori Suomi tai kaikki pelaa –kulttuuria kohtaan on esitetty myös äänestä kritiikkiä, jossa on useimmiten sotkettu osallisuus- ja yhteisöllisyyskorostaiseen keskusteluun sille sinänsä vieras ajatus tavoitteellisuudesta tai sen puutteesta. Osallisuuskokemusten huomioon ottaminen ei vaadi tavoitteiden alentamista – pikemminkin tiedetään, että osallistavassa ryhmässä tavoitteiden saavuttamisen merkitys nousee. On tietenkin mahdollista, että myös kentällä, eikä vain kritiikissä, asiat on myös sotkettu keskenään. Tähänkin tällainen kokemuksellisuustarkastelu antaisi uusia välineitä jäsentää ja ymmärtää urheilu- ja liikuntakokemusten luonnetta ja myös kehittää valmennusta ja ohjausta tähän eri kokemuksellisuuksien huomioimiseen yksilön kasvun tukemisessa.

toimijuuskokemuksille ja toimijuuden rakentumiselle. Kun julkisuudessa puhutaan 'curling-vanhemmista', jotka lakaisevat kaikki esteet lastensa ja nuortensa uran edestä, puhutaan juuri tästä toimijuuden tai sen rakentamattomuuden ongelmasta. Nuori kasvaa sopivien haasteiden, vastuunoton ja velvollisuuksien tekemisen kautta.

Liikunta- tai urheilupoliittisesti onkin hiukan huolestuttavaa, että huippu-urheilun muutospuheessa korostuu kovin paljon se, että kaikki pitäisi tehdä urheilijan eteen, jotta hänen ei tarvitsisi kuin harjoitella ja kilpailla. Kuitenkin samanaikaisesti menestyneimmissä lajeissamme, kuten purjehduksessa, lumilautailussa tai ammunnessa ja paralympialajeissa, mutta myös pikaluistelussa muutamia esimerkkejä mainitakseni, urheilijat tekevät valtavasti yksilöinä ja tiimeinä työtä, joka ei varsinaisesti kuulu vain harjoitteluun ja kilpailuun. He ovat vahvoja toimijoita ja ovat ottaneet asiat haltuunsa – joku on lähtenyt Espanjaan etsimään itselleen harjoitusolosuhteita ja valmentajaa, toiset tekevät hyndia, videoita ja pientä bisnestä urheilu-uran ohessa ja kolmas on kehittänyt itselleen omat luistimet. Kaikki kertovat vahvasta toimijuudesta sekä urheilun sisällä että varmasti myös sen jälkeen. Urheilu on heille merkityksellinen elämäntapa, ei vain urheilua menestyksen vuoksi. Näin voidaan ajatella, että toimijuuskokemukset ovat erittäin merkityksellisiä myös itse urheilulle, ei vain täysivaltaisen kansalaisen kasvattajana. Seura- ja järjestötoiminnan puolelta tällaisia 'toimijasankareita' löytyy pilvin pimein, vaikkapa jääkiekon MM-kisoihin vuonna 2012 valmistuneista videoelokuvista, joissa kuvattiin näitä pyyteettömiä seuratoimijoita. Mutta yhtä hyvin näitä on myös yksityisten liikuntapalveluiden kehittäjien joukossa. Toimijuuskokemusten merkitystä ei voi siis mitenkään aliarvioida sen enempää yksilö-, yhteisö- kuin yhteiskuntapolitiikankaan tasoilla.

Yhteiskuntapolitiikan tasolla toimijuusnäkökulma, -teoria ja sen poliittiskäytännölliset sovellukset ovat tulleet tutuiksi Anthony Giddensin teosten ja toiminnan kautta¹⁴. Liikuntapoliittisesti merkittävintä tässä yhteiskunta-analyysissä ja teoriassa on sen länsimaisille hyvinvointivaltioille esittämä haaste, jonka pääväite on se, että nykyisenkaltainen hyvinvointivaltio passivoi kansalaisiaan eikä ainakaan vahvista sen enempää yksilöiden kuin yhteisöjenkään toimijuutta. Tässä ei ole tarpeen mennä kovin syvälle kyseiseen teoriaan tai sen yhteiskuntapoliittisiin vaikutuksiin, joista ei välttämättä olla tutkijoidenkaan parissa yksimielisiä. Sen sijaan on selvää, että yksilöiden ja yhteisöjen – esimerkiksi urheiluseurojen, paikallisyhteisöjen – toimijuutta kannattaa vahvistaa. Pohjoismaiset kansalaisyhteiskunnat ovat kansainvälisesti ottaen edelleen erittäinkin hyviä vahvistamaan yksilöiden toimijuutta, mutta järjestötoiminnan ulkopuolelle jäävien toimijuuteen suomalainenkaan aktiivinen järjestökenttä ei kykene riittävästi vaikuttamaan.

Sosiaaligerontologian professori Jyrki Jyrkämä on kehittänyt toimijuusteoriaa ja käsitteellistänyt sitä myös käytännön kentille soveltuvaksi¹⁵. Hänen perusajatuksensa on se, että ihmisten toimintaa ja sen tavoitteita voi tarkastella toimijuuden modaaliteettien avulla, jolloin saadaan selville ikään kuin toimijuuden vahvuudet ja heikkoudet ja niihin voidaan sitten eri tavoin puuttua. Ajatteluun kuuluu tietysti se, että kyse ei ole yksinomaan yksilön toimijuudesta, vaan myös hänen lähiyhteisönsä, mutta myös laajemmin esimerkiksi julkinen ja kolmas sektori rakentavat edellytykset toimijuuteen – tai ne voivat myös rajata tai jopa estää toimijuutta.

Liikuntaan liittyvä esimerkki valaissee hyvin Jyrkämän ajatusta. Oletetaan, että yksilöllä on joitakin liikkumiseen liittyviä tavoitteita, kuten kunnan kohotus, laihduttaminen viisi kiloa, osallistuminen

¹⁴ Ks. esim. Giddens, Anthony (1984) *The constitution of society: outline the theory of structuration*. Polity, Cambridge.

¹⁵ Ks. esim. Jyrkämä, Jyrki (2008) *Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmottelua teoreettis-metodologiseksi viitekehyykseksi*, Gerontologia 4, 190-203.

triathlon-kilpailuun, juokseminen cooper-testissä 2800 metriä tai pyöräillä töihin kolme kertaa viikossa. Näitä kaikkia tavoitteita voi tarkastella toimijuuden modaliteettien avulla kysymällä haluaako, osaako, kykeneekö, voiko tai täytyykö ko. henkilön saavuttaa tavoitteensa. Oletetaan vielä, että ko. henkilö arvioi jokaista kohtaa asteikolla, jossa 5 tarkoittaa erinomaista halua, osaamista jne. ja 1 erittäin huonoa. On ymmärrettävää, että yksilö voi haluta jotakin noista tavoitteista intohimoisesti, jolloin on aika todennäköistä, että hän myös toteuttaa tavoitteensa ellei sitten käy niin, että hän ei esimerkiksi osaa tai ei kykene saavuttamaan tavoitettaan¹⁶. Jokin tavoite taas ei välttämättä herätä intohimoja, mutta sen saavuttamiseen riittää se, että hänen on pakko vaikkapa pyöräillä töihin tai hänen on niin helppo toteuttaa kyseiseen tavoitteen saavuttamiseen tarvittava asia, että tavoite sitten toteutuukin.

Toimijuusnäkökulma on sekä laajassa mielessä – minkälaisen suomalaisen yhteiskunnan halutaan olevan – että pienemmässä mielessä eli miten aktivoida vaikkapa liikunnallisesti passiiviset yksilöt, erittäin oleellinen ja käyttökelpoinen. Haasteena on varmasti se, miten nämä käsitteet tai niiden sisältämät ajatukset ja toimintatavat välittyvät t liikuntakulttuurin kentille tai liikuntapolitiikan välineistöön. Toimijuus on toki lähellä toiminnan tai toiminnallisuuden käsitteitä, joita jo käytetäänkin kansalaisjärjestöissä. Niistä kuitenkin puuttuu toimijuuskäsitteen voimaannuttava, tukeva ja kaikki mukaan ottava ajatus. Urheiluseurat järjestävät avointa toimintaa kaikille, mutta käytännössä vain riittävän aktiiviset ihmiset lähtevät mukaan harrastamaan ja toimintaa pyörittämään. Toimijuutta kyllä rakentuu urheiluseuroissa tätä nykyäkin vahvasti, sillä ne tarjoavat toiminnan mahdollisuuksia myös niille, jotka eivät itse ole aktiivisia urheilijoita tai harrastajia, vaan he voivat olla valmentajia, toimitsijoita, talkoolaisia tai muuten toiminnassa mukana olevia. Niitä tärkeitä vapaaehtoisia.

Tässä kappaleessa konkretisoitiin kokemuksellisuuksien eri käsitteitä, mutta samalla avattiin myös toimijuuskäsitteeseen liikuntakulttuurinen näkökulma. Tarkoituksena oli näyttää se, miten käsitteiden avulla voi ymmärtää sekä hyvin yksilöllisiä kokemuksia että niitä merkitysmaailmoja, joita erilaisten kokemusten taakse kätkeytyy. Merkitysten – eli eri kokemuksellisuuksien – kautta voidaan myös vaikuttaa suoraan yksilön kokemuksiin tai ainakin niiden merkityksiin. Jos kouluissa, järjestöissä ja kaikissa ohjaus- ja valmennustilanteissa ymmärrettäisiin erilaiset kokemuksellisuudet, niin toimintaa voitaisiin ohjata yksilöitä ja ryhmiä kehittävään suuntaan nykyistä paremmin.

Liikuntasuhdekäsitteet – aktiivit, seuraajat, tuottajat ja kuluttajat

Meillä kaikilla tuntuu olevan jokin suhde urheiluun tai liikuntaan. Liikuntasosiologi Pasi Koski ajattelee liikuntasuhteen olevan kuitenkin enemmän kuin vain tykkäämistä tai ei-tykkäämistä. Hänelle liikuntasuhdeteoria ja sen käsitteet avaavat koko yhteiskunnan¹⁷. Kosken teoriassa yksilöllä on suhde liikuntaan joko aktiivisen liikkumisen, urheilemisen tai harrastamisen kautta – hän on tällöin aktiivi. Hän voi myös olla seuraaja, jolloin penkkiurheilu sen eri muodoissaan tai median kautta urheilun seuraaminen muodostavat suhteen liikuntaan/urheiluun. Yksilö voi myös olla tuottaja eli hän on urheiluseura-aktiivi, ohjaaja, valmentaja tai muu seuratoimija. Toki hän voi

¹⁶ Olen tehnyt Jyrkämän mallin mukaisia arviointeja erilaisille ihmisille. Erityisen hyvin malli toimii silloin, kun tuen tarve on lisääntynyt. Ks. Palonen, Minna; Takala, Katri, Pohjolainen, Pertti & Tiihonen, Arto (2011) Kotona kunnossa – Ikäihmisen toimintakyvyn tukeminen kuntoutuksen keinoin. Käpyrinne ry:n Internet-sivut (<http://www.kapyrinne.fi/sites/default/files/tiedostot/Koku-raportti160910%5B1%5D.pdf>)

¹⁷ Ks. Koski, Pasi (2008) Physical activity relationship (PAR). International Review for the sociology of sport 43 (2), 151-163. Koski, Pasi ja Tähtinen, Juhani (2005) Liikunnan merkitykset nuoruudessa. Nuorisotutkimus 23 (1) 3-21.

'tuottaa' liikuntaa myös yksityissektorilla tuottamalla liikuntapalveluja tai valmistamalla liikuntavälineitä. Yhtä hyvin hän voi olla myös liikunnan ja urheilun kuluttaja, jolloin hän kuluttaa liikuntapalveluja tai urheilutuotteita ja –välineitä. Jokainen meistä voi olla myös yhtä aikaa näitä kaikkia tai meidän suhteemme voi jäädä vain yhteen näistä – pahimmillaan meillä ei ole mitään erityistä suhdetta liikuntaan tai urheiluun.

Liikuntakulttuurisesti ajatellen Kosken käsitteet avaavat erittäin hyvin koko liikuntakulttuurin kirjjon. Esimerkiksi tuottajan ja kuluttajan käsitteet ovat olleet varmaankin liian kauan marginaalissa liikuntapalveluista ja esimerkiksi huippu-urheilusta puhuttaessa. Selityksenä on varmaan se, että yksityistä, kaupallista sektoria ja sen käsitteitä ei ole haluttu tuoda vapaaehtoistoiminnan maailmaan ja liikuntapolitiikkakin on pyrkinyt ohjailemaan ja resurssomaan vain kolmannen ja julkisen sektorin toimintaa liikuntakulttuurissa. Yksityinen eli kaupallinen sektori on saanut kehittyä ilman tukea, resursseja, mutta toisaalta myös ilman suurempaa sääntelyä. Koska liikuntasuhdeteoria avaa tämän koko maailman myös yksilön näkökulmasta ja on aivan selvää, että 'kuluttajakansalaisuus' tai jopa 'kuluttajaidentiteetti' on väestön keskuudessa vahvistunut, niin nämä käsitteet ovat erittäinkin käyttökelpoisia jäsentäessämme liikuntakulttuuria ja pyrkiessämme vaikuttamaan liikuntapolitiikkaan.

Jos näkökulmanamme on se, että mahdollisimman moni liikkuisi aktiivisesti, olisi 'aktiivi', Kosken termein, niin varmasti kannattaisi pohtia sitä, miten urheilun seuraajan ja kuluttajan mahdollisuudet penkkiurheiluun ovat viime vuosina lisääntyneet lähes räjähdysmäisesti. Media uusine kanavineen ja koukuttavine ohjelmineen niin televisiossa, radiossa kuin muissakin medioissa (netti, tabletit, mobiililiittymät) on varmasti vahvistanut kuluttajan ja seuraajan identiteettiä viime vuosina – urheilufaneja löytyy tänä päivänä yllättävistäkin piireistä. Samalla kuitenkin vaarana on se, että passiivinen liikunta- tai urheilusuhte vahvistuu aktiivisen kustannuksella. Toisaalta aktiivit ovat myös ahkeria liikunta- ja urheilutuotteiden kuluttajia ja myös urheilun seuraajia. Voi myös olla, että kuluttamisen kautta aktivoidutaan – ostetaan sykemittari, kuntosalikortti tai kalliit varusteet, jotka tavallaan velvoittavat tällaisen ihmisen myös liikkumaan ja käyttämään ostamia tuotteita tai palveluja. Tätä näkökulmaa ei ole liikuntakulttuurissa kovin paljon ajateltu motivoivana tekijänä, vaikka kyllä urheiluseuratoiminnastakin on kuulunut ääniä, joiden mukaan ilmaisipalvelut eivät enää houkuttaisi tai koukuttaisi lapsia ja nuoria niin kuin aikaisemmin. Laadulla oletetaan olevan hinta ja jos jokin harrastus tai valmennusryhmässä oleminen maksaa maltaita, niin se viestii 'laadusta'.

Kosken liikuntasuhdeteoriaa voisi lukea myös niin, että ihmisen liikuntasuhde on vahva, jos se ilmenee kaikilla sen osa-alueilla eli kun yksilö liikkuu aktiivisesti, seuraa urheilua, kuluttaa rahaa liikuntatuotteisiin ja osallistuu liikuntaan tai urheiluun myös tuottajan roolissa. Liikuntasuhdekäsitteet tangeeraavat mielenkiintoisesti myös kokemuksellisuuskäsitteiden kanssa. Tuottajan rooliin vertautuu aika hyvin toimijuuskokemusten kanssa tai tuottaja todennäköisesti nauttii toimijuudestaan. Seuraajat hakevat varmasti faniudessaan sekä osallisuus- että elämyskokemuksia, mutta ne antanevat heille myös merkityksellisiä identiteettikokemuksia ja voivathan he toki myös vaikuttaa esimerkiksi ottelun lopputulokseen kannustuksellaan. Ei siis ihme, että urheilun seuraaminen on kokemuksellisesti monimuotoinen ja erilaisia merkityksiä sisällään pitävä kulttuurin alue. Ja selvää on, että myös aktiiviliikkuminen tai –urheileminen tarjoaa myös näitä kaikkia kokemuksellisuuksien muotoja. Kuluttajuus ohjaa sekin ajattelemaan osallisuuskokemuksia, kuulutaanhan merkkien, tavaroiden ja tuotteiden kuluttamisen kautta tiettyyn 'heimoon' tai alakulttuuriin. Ja varmasti kuluttamisessa on elämyksellisiä elementtejä varsin runsaasti – se voi olla joillekin varsin merkittävä nautinto. Tuottajat ovat toimijoita,

kuluttajat elämyksellisesti yhteisöllisiä, kun taas aktiivit ja seuraajat voivat löytää harrastuksestaan kaikkia mahdollisia kokemuksellisuuksia.

Liikuntasuhdekäsitteiden käyttökelpoisuus ei tietysti rajoitu yksilön käyttäytymisen tulkintaan, vaan kyse on tavallaan koko yhteiskunnan tai ainakin liikuntakulttuuriin vaikuttavien rakenteiden analyysistä. Varsinkin ajatus kuluttamisesta ja tuottamisesta sopii hyvin tähän päivään, mutta myös seuraajien tuominen mukaan keskusteluun avaa uusia näkökulmia liikuntapoliittiseenkin keskusteluun. Miten suhtaudumme siihen, että joidenkin ihmisryhmien suhde liikuntakulttuuriin on liikunnallisesti aika passiivinen, vaikka he silti ovat olennainen osa tuota kokonaisuutta urheilun maksavina ja merkityksellistävänä seuraajina ja muiden palvelujen kuluttajina?

Arjen roolit liikuntakulttuurin viitekehyksessä

Jo pitkään on väitetty, että postmodernissa jälkiteollisessa kulttuurissa ja yhteiskunnassa yksilöltä odotetaan ja vaaditaan kykyä toimia hyvin monissa erilaisissa rooleissa tai identiteeteissä. Miehen ja naisen oletetaan työroolin lisäksi kykenevän myös isän/äidin rooliin yhtä hyvin. Tämän lisäksi parisuhde vaatii erilaisen roolin puhumattakaan vapaa-ajan ja harrastustoiminnan rooleista. Kyse ei kuitenkaan ole pelkästään rooleista, vaan myös ajankäytöstä: jääkö ylitöihin, haenkö lapset hoidosta ja vien heidät harrastuksiin, menenkö jumppaan/pelaamaan vai kenties puolisoni kanssa elokuviin? Tuttu tilanne hyvin monessa perheessä¹⁸.

Liikkumista tai urheilun harrastamista voi myös katsoa sosiaalisena ja vuorovaikutuksellisenä ilmiönä eli tarkastelemalla sitä, missä roolissa tai kenen kanssa yksilöt liikkuvat ja urheilevat. Suomalaisten liikkumisessa on myös epäsosiaalinen puolensa eli monet liikkuvat yksin. He (sauva)kävelevät, hiihtävät, uivat ja pyöräilevät pääasiassa yksin, vaikka olisivat uimahallissa. ladulla tai kevyen liikenteen väylällä kymmenien ihmisten kanssa yhtä aikaa. Toki monet hakevat myös täydellistä yksinäisyyttä menemällä liikkumaan metsään, vesille tai muualle luontoon. Myös kotona voi jumpata aivan yksin. Itse asiassa aika iso osa suomalaisten liikunnasta on varsin epäsosiaalista, vaikka liikunnalla voi toki silti olla sosiaalinen ulottuvuutensa vaikkapa niin, että liikkumalla näytetään omaa osaamista, statusta tai vaikutetaan ulkonäköön. Omasta liikkumisesta saatetaan mm. puhua paljon tai kertoa siitä sosiaalisessa mediassa silloinkin, kun itse liikunta suoritetaan yksin.

Erittäin paljon liikutaan kuitenkin myös erilaisissa sosiaalisissa ryhmissä ja rooleissa. Lapset ja nuoret liikkuvat ja urheilevat eniten kavereidensa kanssa erilaisissa leikki- ja liikuntaryhmissä. Kaverien mukana aloitetaan harrastuksia, niitä jatketaan ja niistä myös luovutaan usein parhaiden kavereiden kanssa yhtä aikaa. Voidaan jopa ajatella, että nykynuoret ovat tässä suhteessa paljon sosiaalisempiakin kuin aiemmat sukupolvet tai ainakin tuntuu siltä, että he ovat riippuvaisempia kavereistaan ja heidän mielipiteistään. Jatkuva yhteydenpito eri laitteiden välityksellä ainakin implikoi tähän suuntaan. Lapsiperheet liikkuvat myös paljon perheen tai perheenjäsenten kanssa. Käydään uimassa, hiihtämässä ja pelaamassa yhdessä äidin, isän tai sisarusten kanssa. Yhä useammin myös isovanhemmat liikkuvat lastenlastensa kanssa. Työssäkäyvä väestö voi liikkua myös työrooleissa työn puitteissa tai työmatkallaan. Puulaakurheilu ei ole nykyään yhtä suosittua kuin aiemmin, mutta erilaista työyhteisöliikuntaa ja työhyvinvointiliikuntaa on nykyään vastaavasti enemmän. Työrooli voi siis olla myös liikunnan kannalta aktiivinen eikä, kuten usein ajatellaan,

¹⁸ Ks. Tiihonen, Arto (2004): "Mikään ei ole rumempaa kuin kaunis mies?!" Liikunta & tiede 4/2004, 21-26.

Miestutkimuksen näkökulmasta olen nimennyt roolit Poika-Mies-, Parisuhde-Mies-, Työ-Mies- ja Isä-Miesrooleiksi. Myöhemmin olen lisännyt rooliksi myös "Sinkku-Miehen", vaikka se ei ole ikään kuin kulttuurinen odotus. Ihmiset kuitenkin liikkuvat paljon myös yksin ja voi ajatella, että yksin tekeminen on Suomessa myös vahvasti kulttuurista.

vain kuluttava ja liikunnallisesti lähes negatiivinen asia. Viimeisin arjen sosiaalinen rooli on tietysti pari- tai ystävyysseura. Monet keski-ikäiset ja varsinkin eläkeläiset liikkuvat paljon puolisonsa kanssa kahdestaan. Varsinkin luonnossa liikkuminen, hyötyliikunta, kuten pihatyöt tai marjastus sekä arkisten matkojen taittaminen sujuvat paremmin tutun ihmisen kanssa. Saattaa olla, että liikunta ei tällöin ole se pääasia, kuten se ei ole myöskään kaikille koiranulkoiluttajille, joita heitäkin on Suomessa satojatuhansia.

Vaikka sosiaaliset roolit tuntuvat itsestään selvältä osalta liikunnan harrastamista, niin sitä ne eivät kuitenkaan ole. Harvoin nimittäin liikuntakulttuurissa tai –politiikassa on ajateltu vaikkapa sitä, miten pariskunnat voisivat liikkua enemmän yhdessä. Urheilulajit, mutta myös suurin osa liikuntamuodoista on leimallisesti joko naisten tai miesten liikuntaa. Edes kunto- tai terveysliikuntaa ei ole juurikaan ajateltu pariskuntien näkökulmasta silloin, kun uusia liikuntalajeja tai –muotoja on lanseerattu. Nuoriso harrastaa nykyään jonkin verran enemmän erilaisia liikuntamuotoja myös sekaryhmissä, mutta perinteisissä lajeissa sukupuolijako on edelleen aika vahva. Edellisestä huolimatta hiihtoladut ja kävelyreitit ovat viikonloppuisin täynnään eri-ikäisiä pariskuntia, myös kuntosaleilla näkyy pareja yhteisen harrastuksen parissa. Perheiden tai eri-ikäisten yhdessä liikkumista ei myöskään ole paljonkaan tuettu liikuntapoliittisin keinoin. Tosin uudet liikuntapuistot ja lähiliikuntapaikat sisältävät nykyään erilaisia kuntolaitteita niin lapsille, nuorille kuin aikuisille ja senioreillekin. Myös joitakin sovellettuja kenttiä voivat eri-ikäiset ja perheet käyttää entistä paremmin. Eikä mikään tietysti estä (iso)vanhempia käyttämästä vaikkapa leikkipuistojen laitteita lastensa kanssa. Varmaan onkin niin, että uusi käsite ja käytäntö eli lähiliikuntapaikka yrittää osaltaan ratkaista tätä erilaisten sosiaalisten roolien eriytymisen ongelmaa liikuntatoiminnan kentillä tarjoamalla konkreettisen paikan, jossa eri-ikäiset, erilaisissa rooleissa ja yhteisöissä liikkuvat voivat harrastaa liikuntaa joko yhdessä tai erikseen. Ei tarvita suurta taitotasoa tai urheiluseurajäsenyyttä, vaan mennään lähellä sijaitsevalle lähiliikuntapaikalle silloin kun itselle sopii ja sellaisessa porukassa – tai yksin- kuin miellyttää.

Liikuntapoliittisesti olisi tärkeää huomata se, miten paljon arjen eri roolit ja niissä käytetty aika vaikuttaa varsinkin aikuisten liikunta-aktiivisuuteen. Pienten lasten vanhemmat ovat tässä suhteessa kaikkein ristiriitaisimpien rooliodotusten ratkojina. He ovat voineet tottua melko itsekkääseen ajankäyttöön ennen perheytymistä, mutta tilanne muuttuu nopeasti aiheuttaen suuren muutoksen sekä ajankäytössä että elämän prioriteeteissa. Omista harrastuksista ja omasta kunnosta huolehtiminen saattaa jäädä liian vähäiseksi, koska juuri se aiheuttaa usein ristiriitoja perheen sisällä. Pitäisi osata yhdistää eri rooleja niin, että liikkuminen olisi mahdollista muutenkin kuin omien kavereiden kanssa tai yksin.

Välillinen vaikutus on myös lasten ja nuorten liikuntaan. Jotkut vanhemmat ovat erittäin aktiivisia lastensa tukijoita ja kускаajia, mutta osalla vanhemmista ei ole aikaa, resursseja eikä motiiviakaan käyttää kallisarvoista aikaansa lastensa harrastuksiin. Suuri merkitys voisi olla esimerkiksi sillä, että näitä vanhempia, joiden elämään liikunta tai urheilu ei ole kuulunut tai heillä voi jopa olla siitä kielteisiä kokemuksia, saataisiin houkuteltua mukaan lastensa liikunta- ja urheiluharrastusten kautta urheiluseuratoimintaan. Erityisen merkityksellistä tämä olisi maahanmuuttajaväestölle, joille pohjoismainen vapaaehtoistoiminta saattaa olla hyvin tuntematon sekä käsitteenä että käytäntönä.

Nämä arjen roolit ja rooliodotukset voisi myös rinnastaa Kosken liikuntasuhteisiin tai –rooleihin. Tällöin ymmärrettäisiin, miten haasteellista on yhdistää esimerkiksi pienten lasten isän ajankäyttö ja arjen roolit niihin rooleihin, joita hänellä voi liikuntakulttuurissa olla aktiivina, valmentajana, urheilun seuraajana tai erilaisten palveluiden kuluttajana. Yhtälö ei ole helppo, kuten

jalkapalloilijoista tekemäni tutkimus osoitti¹⁹. Heidänkin on pakko – ja he haluavatkin – sovittaa lähes ammattimaisen pelaamisen arjen rooleihin. Huippu-urheilun kehittämisessäkin nämä molemmat roolinäkökulmat ovat tärkeitä, kun ajatellaan, miten urheilija yhdistää työnsä ja perhe- tai muun elämän. Vielä tärkeämpää olisi tietysti mahdollistaa vähän liikkuville aikaa ”aktiivin” rooliin ottamiseen arjen roolien paineissa²⁰.

Liikuntakulttuurin sosiaalishistorialliset muutokset käsitteellisenä viitekehyksenä

Liikuntasosiologian professori Hannu Itkonen anti liikuntakulttuurin käsitteellä perustuu sen sosiaalishistorialliseen jaotteluun, jossa toisiaan seuraavat 1800-luvun lopulta alkaen järjestökulttuurin kausi, harrastuksellisuus-kilpailullinen kausi, kilpailullis-valmennuksellinen kausi ja eriytyneen toiminnan kausi. Itkonen paikantaa murrokset 1930-luvulle, 1960-luvun ja 1990-luvun taitteeseen, jolloin jotakin uutta nousi esille suomalaisessa liikuntakulttuurissa²¹. Vaikka kaudet ikään kuin seuraavat toisiaan, niin ’vanhat kaudet’ jäävät myös elämään, vaikka uusi kausi alkaakin. Voidaan myös sanoa, että piirteitä kaikista kausista voi löytää edelleen.

Itkonen tyypittely paljastaa oivaltavasti tiettyjen aikakausien olennaisimmat piirteet ja ainakin sen ’hegemonisimman’ toimintatavan, mikä urheiluseuroissa noina aikoina oli vallitsevana. Vaikka esimerkiksi 1950-luvulla tietysti kilpailtiin tosissaan eikä vain harrasteltu, niin jälkikäteen ajateltuna voidaan hyvinkin määritellä toiminta harrastukselliseksi suhteessa sen jälkeen tulleet valmennuksellisempaan periodiin, joka varsinaisesti täydellistyi 1970-luvulla. Ja vaikka kilpailullis-valmennuksellinen kausi ei loppunutkaan 1990-luvun alussa, niin jokin muu ikään kuin otti ainakin Itkonen mielestä ’vallan’ liikuntakulttuurissa. Eriytyminen tarkoittanee uusia liikuntamuotoja ja urheilulajeja, mutta myös terveysliikunnan nousua ja liikuntakulttuurin toimialoittumista eli jakoa lasten ja nuorten urheiluun, kunto- ja terveysliikuntaan ja aikuisten kilpaurheiluun – ehkä myös erityis(ryhmien)liikuntaan, naisten liikuntakulttuuriin ja kaupallisempaan liikuntakulttuuriin.

Nyt 2010-luvun alkupuolella näyttäisi siltä, että jotakin uutta myös tässä jaossa on tapahtumassa. Selkeästi nousee esille kilpailullis-valmennuksellisen kauden eetos niissä toimissa, joissa suomalaista huippu-urheilua on nyt huippu-urheilun muutosryhmän ja olympiakomitean uusien strategioiden ja rakennemuutosten kautta hahmoteltu. Toimialat ovat myös järjestäytyneet uuteen rakenteeseen Valossa, joten voitaneen ajatella, että eriytyneen toiminnan kausi näyttäisi tältä osin olevan ainakin järjestöjen osalta lopussa. Mutta mitä tulee tilalle vai tuleeko mitään selkeätä sosiaalishistoriallisesti määrittävää periodia. Se jäänee tässä vaiheessa nähtäväksi.

Liikuntapoliittisesti Itkonen käsitteellistäminen toimii siis edelleen niin, että nuo vaiheet eivät tosiaan kuole, vaan voivat nousta taas uudelleen paremmin esiin²². Järjestökulttuuri on

¹⁹ Tiihonen Arto (2007) Miehisuusvalinnat jalkapalloilijan elämässä. Teoksessa Itkonen H. & Nevala A. Kuningaspelin kentät – Jalkapalloilu paikallisena ja globaalina ilmiönä. Helsinki. Gaudeamus 2007. Liigapelaajat halusivat tarinoidensa perusteella elää tasa-arvoisesti ja ottaa huomioon parisuhteroolin, isäroolin, työroolin kuin kaveri-roolinkin.

²⁰ Rovio Esa, Pyykkönen Teijo (2011) *Vähän liikkuvat juoksuttavat päättäjiä ja tutkijoita. Liikuntatieteellinen seura Impulssi nro 26*. Helsinki. Rovion tutkimuksen perusteella juuri pienten lasten vanhemmat ovat suurissa rooliristiriitapaineissa, joissa liikunta usein jää kokonaan sivurooliin.

²¹ Itkonen, Hannu (1996): Kenttien kutsu. Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta. Tampere, Gaudeamus.

²² Vrt. Pirnes, Esa 2008. Merkityksellinen kulttuuri ja kulttuuripolitiikka. Laaja kulttuurin käsite kulttuuripolitiikan perusteluna. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 327. Pirnes on tutkinut kulttuuripolitiikan muutoksia ja niiden taustalla vaikuttavia käsityksiä kulttuurin luonteesta. Historiallisesti, vaikka ei käsitteellisesti, Pirneksen käsitteiden sosiaalishistoria vastaa jossakin määrin Itkonen jaottelua. Kulttuuri- ja

esimerkiksi koko ajan ollut vahvaa, vaikkakaan se ei ole ollutkaan niin tärkeässä asemassa kuin 1900-luvun alkupuolella. Vapaaehtoistoiminnan tutkimuksen tuotua esiin paljon positiivista järjestötoiminnasta esimerkiksi sosiaalisen pääoman ja sen edellyttämän vastavuoroisuuden, vertaisuuden, osallisuuden ja luottamuksen rakentamisessa, on järjestötoiminnalle ollut paljon kysyntää myös viime aikoina²³. Itkosen käsitteistö rakentuu hänen seuratoimintatutkimuksistaan ja se näkökulma näkyy siinä, että esimerkiksi julkisen sektorin – valtion ja kuntien – merkitys ei näy ainakaan samalla tavalla kuin vaikkapa Jouko Kokkosen Liikuntaa hyvinvointivaltiossa –kirjassa²⁴. Siinä taas korostuu painottuneesti julkisen sektorin rooli liikuntakulttuurin ja –politiikan kehityksessä. Onkin erinomaisen tärkeää, että liikuntakulttuuria tutkitaan eri näkökulmista, jotta liikunta- ja urheilupolitiikan toimijat saavat päätöksilleen riittävästi erilaista ainesta.

Pääomakäsitteet liikuntakulttuurin jäsentämisessä ja sen ilmiöiden ymmärtämisessä

Pääomakäsitteet ovat taas tulleet muotiin, kun 2000-luvun alussa virisi voimakas tutkimusintressi sosiaalista pääomaa kohtaan. Jo 1980-luvulla pääomakäsitteet tulivat kuitenkin edellisen kerran tutuiksi ranskalaisen sosiologin Pierre Bourdieun ansiosta²⁵. Bourdieu laajensi pääoma-ajattelua tuomalla teoriaan mukaan taloudellisen pääoman lisäksi kulttuurisen ja sosiaalisen pääoman. Vaikka ranskalaisen yhteiskunnan luokkarakenne ja –kulttuuri on hyvin erilainen kuin Suomen, niin monet käsitteet sopivat oikein hyvin myös silloiseen ja nykyiseenkin suomalaiseen todellisuuteen. Maku, erottautuminen (dinstinktio) ja ajatukset ”kentistä” tai tyylien siirtymisestä etujoukoilta rahvaalle toimivat muutettavat muuttaen edelleenkin erittäin hyvin. Sen sijaan suomalainen (liikunta)kulttuuri on yllättävänkin hyvin pystynyt pitämään itsensä sillä tavoin tasa-arvoisena, ettei valtavan suuria luokkaeroja liikunnan ja urheilun harrastamisessa ole syntynyt. Unohtamatta toki sitä seikkaa, että joidenkin lajien harrastaminen on ollut jo pitkään köyhimmän kansanosan ulottumattomissa.

Erittäin paljastava harjoitus on kuitenkin se, missä taloudellinen ja kulttuurinen pääoma asetetaan risteäville janoille, joista taloudellinen osoittaa ylös ja kulttuurinen oikealle. Kun siihen kenttään sijoitetaan eri liikunta- ja urheilulajeja ajatellen harrastajien taloudellisen pääoman tasoa ja toisaalta lajin kulttuurista pääoma eli sitä, miten korkealle se suomalaisessa kulttuurissa yleensä ’rankataan’, niin nähdään, etteivät sen enempiä harrastajat kuin lajitkaan ole tasa-arvoisia. Liikunnanohjaajaopiskelijoiden silmät aukeavat usein tätä tehtävää tehtäessä, kun he huomaavat, ettei heidän oma lajinsa nautikaan muiden opiskelijoiden silmissä samaa arvostusta kuin mitä itsellä on. Silti opiskelijat pääsevät usein yhdessä kompromissiin siitä, miten mikin laji asettuu ns. yleisessä arvostuksessa. Sen sijaan lajien sisälläkin on hurjia eroja siinä, minkälaisista taloudellisista taustoista harrastajat tulevat. Jalkapalloilijat saattavat esimerkiksi olla opiskelijoiden mielestä – ja

liikuntapolitiikassa on käytetty jonkin verran samankaltaisia perusteluja historian saatossa. Ks. myös Pirnes, Esa & Tiihonen, Arto (2011) Merkityksellisen ja kokemuksellisen (kansalais)toimijuuden pelikenttä. Yhteiskuntapolitiikka 76 (4), 436–448. <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/102867/pirnes.pdf?sequence=1>). Pirnes E & Tiihonen A. (2010) Hyvinvointia liikunnasta ja kulttuurista, Käsitteiden, kokemusten ja vastuiden uusia tulkintoja. Kasvatus & Aika 4(2) 2010, 203-235. (http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=275). Artikkeleissa olemme käsitelleet tuota liikunnan ja kulttuurin käsitteiden mahdollista vuoropuhelua liikunta- ja kulttuuripolitiikan kehittämisen mahdollistajana.

²³ Ks. esim. Kansalaisyhteiskunnan tutkimusportaali <http://kans.jyu.fi/> tai www.vapaaehtoiseksiseniorina.fi, joissa on runsaasti tietoa vapaaehtoistoiminnan erilaisista merkityksistä, joita viime aikoina tutkittu ahkerasti.

²⁴ Kokkonen, Jouko (2013) Liikuntaa hyvinvointivaltiossa. Suomalaisen liikuntakulttuurin lähihistoria. Suomen Urheilumuseosäätiön tutkimuksia n:o 2, Keuruu.

²⁵ Bourdieu, Pierre, 1986: Miten ollaan urheilullisia. Teoksessa Bourdieu, Pierre: Sosiologian kysymyksiä. Jyväskylä, Vastapaino. Suomessa J.P. Roos ja Antti Karisto kirjoittivat myös liikunnasta ja urheilusta bourdieulaisia analyyseja.

kokemuksissa – yhtä hyvin sosiaaliluokan ylä- kuin alapäästäkin ja usein tietysti sekoittuneena samassa joukkueessakin. Tämä on se tasa-arvoinen piirre, jota kannattaa vaalia tulevaisuudessakin.

Taloudellinen ja kulttuurinen pääoma ovat pääoman lajeina aika stabiileja, koska emokulttuuri eli kodin perintö vaikuttavat niihin vahvasti. Bourdieun ajattelua on arvosteltu siitä, että hän näki pääoma-ajattelussaan erilaisten käytäntöjen olevan ensisijassa vallitsevaa järjestystä uusintavia. Eli ”pääoma tulee pääoman luo”. Yksinkertaistettuna vaikkapa niin, että tenniksen ja golfin peluu ovat käytäntöjä, joissa tarvitaan rahan lisäksi makua – täytyy tuntea etiketti – joita on vain niillä, joilla on ollut mahdollisuus periä tuo maku tai sivistys vanhemmiltaan. Stabiileissa yhteiskunnissa (Ranska, Englanti), joissa sosiaalinen nousu ja luokkakierto on hidasta, tämä onkin ollut totta²⁶. Myös harrastusten yksityinen luonne on luonut pohjaa sille, että ’klubeihin’ pääseminen on vaatinut sekä rahaa että suhteita eli sosiaalista pääomaa Bourdieun termein.

2010-luvulla suomalainenkin luokkakierto on hidastunut huomattavasti siitä, mitä se oli esimerkiksi suurten ikäluokkien tai vielä 1960- ja 1970-luvulla syntyneiden joukoissa. Peruskoulu, ilmainen korkeakoulutus ja vaikkapa avoin kansalaistoiminta urheiluseuraharrastuksineen, jotka ovat olleet ainakin periaatteessa kaikille mahdollisia, tekivät Suomesta sodan jälkeen 1980-luvulle tultaessa aika tasa-arvoisen maan. Nyt kuitenkin näkyy jo toisenlaista kehitystä, kun suurten ikäluokkien ja joidenkin sen jälkeisten ikäluokkien lapset ja varsinkin lapsenlapset ovat tulossa aikuisuuteen. Koulutustaso periytyy, mutta myös syrjäytyminen periytyy entistä selvemmin, vaikka mahdollisuudet koulutukseen ja sosiaaliseen nousuun ovat periaatteessa edelleenkin olemassa. Nyt toimii pääomista voimakkaimmin juuri kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma, mutta myös pääoma, jota voisi kutsua symboliseksi pääomaksi. On yhä enemmän sukuja, joissa on paljon vaikkapa kauppatieteilijöitä, insinöörejä, opettajia, mutta myös taiteilijoita ja urheilijoita – esimerkiksi jääkiekkoilijoita, pesäpalloilijoita tai formulakuskeja²⁷.

Asian liikuntakulttuurisesti ja –poliittisesti merkittävä kääntöpuoli on se, että ’piirien’ ulkopuolelta voi olla vaikea ponnistaa aktiiviharrastajaksi tai menestyjäksi, jos taustalla ei ole symbolista pääomaa, joka kertoo, miten olla esimerkiksi huippu-urheilija ja miten siitä elämästä tulee itselle tarpeeksi merkityksellistä. Huippu-urheilijan tai vaikkapa taiteilijan ura on riskibisnestä, johon kenttää tuntemattoman on lähes uhkarohkeata hypätä. ”Urheilijan polkua” silottaa huomattavasti se, jos isä tai äiti tai joku lähisukulainen on jo tuota polkua kulkenut. Ei kuitenkaan ole mitenkään sanottua, että urheilullinen lahjakkuus – määritellään se millä tavoin tahansa – olisi vain niiden pääomaa, joiden vanhemmat ovat jo urheilleet. Pääomatermejä käyttäen voisi ajatella niin, että varsin pienen biologisen pääoman omaavassa maassa ei ole varaa tuhlaata sitä potentiaalia, joka meillä on, sulkemalla tiedostaen tai tiedostamatta ovia mahdollisilta urheilijakyyviltä.

Zlatan Ibrahimovićilla ei esimerkiksi juurikaan ollut taloudellista, kulttuurista tai sosiaalista pääomaa pyrkiessään maailman huipulle. Nämä puutteet konkretisoituivat siinä, että hänen juniorijoukkueensa muiden pelaajien vanhemmat halusivat erottaa Zlatanin joukkueesta

²⁶ Englantilainen sanonta, jonka mukaan kestää neljä sukupolvea kasvattaa herrasmies (gentleman) kuvastaa hyvin sitä, miten tietyt tavat, suhtautumiset ja maun kehittyminen ei onnistu vain rahalla, vaan riittävän pitkällä perinteellä.

²⁷ Tasa-arvopolitiikassa ei ehkä enää riitäkään pelkästään ’yhtäläisten mahdollisuuksien tasa-arvo’, koska toiset ponnistavat lähtökohdistaan jo toisia korkeammalta. Omia lapsia puolustavat itse hiukan alemmalta ponnistaneet nyt keskiluokkaiset ja koulutetut vanhemmat ovat usein sokeita sille, että heidän lapsensa eivät enää olekaan samassa asemassa kuin he itse olivat lapsuudessaan kouluttamattomien vanhempien lapsina. Heidän – tai meidän – tulisikin nähdä ne lapset ja nuoret, joilla on nyt sama tilanne perhetaustan suhteen, mutta kilpailu yhteiskunnassa onkin paljon kovempaa kuin 1960- 1990-luvuilla.

sopimattoman – tai vain erilaisen – käyttäytymisen vuoksi²⁸. Samankaltaisia ongelmia on ollut Suomessakin vaikkapa Matti Nykäsellä, Pasi Nurmisella tai Kimi Räikkösellä, jotka kylläkin ovat päässeet huipulle. Kysymys onkin, miten monta heidän kaltaistaan ei ole selvinnyt huipulle siitä syystä, että heillä ei ole ollut oikeanlaista taustaa. Tässä ei puolusteta näiden urheilijoiden todistetusti huonoa käytöstä, vaan tuodaan esiin se, että joskus kyse saattaa olla myös siitä, että normaalit, keskiluokkaiset, käyttäytymisnormit toimivat erottautumisen välineinä niin, että itse asia – tässä urheilullinen kyvykkyys – jääkin toisarvoiseksi. Sama ilmiö on tuttu myös esimerkiksi tiedemaailmasta, jossa arvostetaan sellaista suhdetta tietoon ja tiedon tuottamiseen, jota ei välttämättä opita työväenluokkaisessa kasvuympäristössä²⁹.

Pääomäkäsitteet sopivat erittäin hyvin myös liikunnan harrastamiseen, koska varsinkin monet kuntoliikuntamuodot perustuvat siihen, että niiden avulla saavutetaan tietynlainen habitus. Habitus on käyttäytymis- ja suhtautumistapojen kokonaisuus, josta rakentuu tyyli, mutta myös ruumiillinen olemus. Se on bodarilla erilainen kuin aerobiccaajalla tai kestävyysurheilijalla. Habitusta ja myös ruumista rakennetaan, muokataan ja koristellaan esimerkiksi tatuoinneilla, koruilla, vaatteilla jne. Tarkoituksena on kuulua johonkin ryhmään ja erottautua toisista ryhmistä. Joillekin terveelliset elämäntavat ovat lähes pakonomainen tarve³⁰. Kiihkeät ruokakeskustelut ja yhä uudet laihtumismetodit kertovat siitä, miten himoittua tuo symboliseksi pääomaksi luokiteltava omaisuus on. Monissa urheilulajeissa on rankkojakin koodeja siitä, mitä saa syödä, mitä saa tehdä ja miten käyttäytyä, vaikka niillä ei sinänsä saata olla mitään vankkaa tieteellistä pohjaa takanaan. Toinen kysymys on se, että vaikka tuo tieteellinen pohja olisikin – esimerkiksi laihtumisen tai 'rasvattomuuden' merkitys suoritukseen – niin oikeuttaako se epäeettiset käytännöt urheilijoita kohtaan³¹? Tavalliset harrastajathan kohtaavat nuo samat koodit siten, että he ikään kuin vapaaehtoisesti pakottavat itsensä jopa hengenvaarallisiin dieetteihin tai anorektiseen laihtuttamiseen.

Bourdieulaiset pääomäkäsitteet ovat edelleenkin aika hyviä paljastamaan monenlaisia epätasa-arvoa synnyttäviä rakenteita – olivat ne sitten materiaalisia tai immateriaalisia. Sosiaalisen pääoman positiivinen tulkinta on kuitenkin viime vuosina ollut se tutkimuksellisen kiinnostuksen kohde, joka on noussut mm. vapaaehtoistoiminnan ja kulttuurisen harrastamisen erinomaisuutta korostavassa tutkimuksessa esiin. Sosiaalisen pääoman rakentumisessa ensisijaisena on pidetty vapaaehtoistoimintaa eli yhteiskunnallisesti ajateltuna sen kolmatta sektoria. Toiminta, jossa rakentuu luottamusta, vastavuoroisuutta, osallisuutta ja vertaisuutta, on mahdollista toki muuallakin kuin vapaaehtoistoiminnan kentillä, mutta siellä nämä käsitteet ovat elintärkeitä toiminnan onnistumiselle. Rakkaus lajia kohtaan ei riitä, jos hommaa ei saada yhteisöllisesti

²⁸ Lagercrantz, David (2011) *Minä Zlatan Ibrahimović*. Helsinki, Wsoy. Oikeastaan koko kirja antaa kuvan, että Zlatan halusi kaikilla teoillaan näyttää noille kavereidensa epäreiluille ja keskiluokkaisille vanhemmille, miten väärässä he olivat. Zlatanin tarina on menestystarina, jonka pontimena tuo eri 'pääomien' erilaisuus oli. Öljy, joka vei hänet tähtiin, on kuitenkin polttanut monta lahjakkuutta jo lähtöruudussa.

²⁹ Järvinen, Katriina ja Kolbe, Laura (2007) *Luokkaretkellä hyvinvointiyhteiskunnassa*. Nykysukupolven kokemuksia tasa-arvosta. Kirjapaja, Helsinki. Kirjassa Järvinen kuvaa koskettavasti sitä, miten hän vasta yliopistossa ymmärsi, mitä esteitä hänen työväenluokkainen taustansa asetti uralla etenemiselle, koska häneltä puuttui keskiluokkaisissa perheissä kasvaneiden kyky tehdä tietynlaisia kulttuurisia ja symbolisia arviointeja maailmasta ja toisista ihmisistä.

³⁰ Ks. esim. Kinnunen, Taina (2001) *Pyhät bodarit*. Yhteisöllisyys ja onni täydellisessä ruumiissa. Helsinki, Gaudeamus.

³¹ Hamilton, Tyler; Coyle, Daniel (2013) *Voittoja ja valheita*. Salattu elämäni pyöräilyn huipulla. Otava, Keuruu. Kirjassa olympiavoittaja Tyler Hamilton kertoo, minkälaiset erittäin tiukat yhteisöllisesti normitetut käytännöt rakentuvat esimerkiksi syömistä kohtaan huippupyöräilijöiden alakulttuurissa. Tällaista 'anorektista kulttuuria' esiintyy kestävyyslajien lisäksi myös ilmaisullisissa urheilulajeissa.

pyörimään. Puhtaimmillaan tämä idea on silloin, kun kaikki voivat tulla mukaan juuri niillä kyvyillään kuin hänellä on. Ja silti tätä toimintaa arvostetaan.

Liikuntakulttuurissa on edelleen vahva kivijalkansa vapaaehtoistoiminnalla, talkoilla ja kaikella sillä, mitä tarvitaan vaikkapa juniorijoukkueen pyörittämiseen usein vanhempien aktiivisuuden ansiosta. Näin tulee olemaan myös jatkossa, vaikka ammattimaistuminen ja palveluiden yksityistäminen lisääntyikin koko ajan myös liikuntakulttuurin sisällä. Suuri kysymys onkin, miten sosiaalisen pääoman rakentuminen onnistuu parhaiten myös tulevaisuudessa? Sosiaalisen pääoman tutkijoiden joukossakin on ikään kuin kaksi koulukuntaa, joilla on hiukan erilainen käsitys siitä, mitä koko termi tarkoittaa. Bourdieulle se on pääomaa, joka saadaan vaikkapa juuri harrastamalla tiettyjä liikuntamuotoja tai käymällä tiettyjä kouluja. Näissä syntyvät erilaiset vuorovaikutus- ja ystävyysuhteet muodostavat samanmielisten verkoston, jotka voivat auttaa toisiaan myös muilla yhteiskunnan kentillä. Taustaltaan tulkinta on kuitenkin luokkapohjainen eli sosiaalista pääomaa ei ole helppo saavuttaa yli yhteiskuntaluokkarajojen, vaikkakin se on helpompaa kuin taloudellisen ja kulttuurisen pääoman alueilla.

Putnamilaiseksi tulkinnaksi voisi kutsua sitä tulkintaa, jossa sosiaalinen pääoma rakentuu vapaaehtoistoiminnassa, jossa eri taustoista tulevat ihmiset toimivat yhdessä harrastusten tai muun toiminnan alueella. Se silloittaa eli luo yhteisyyttä erilaisten ihmisten välille ja sitoo heitä yhteiseen toimintaan. Tärkeää on erityisesti tämä löyhempi, silloittava, yhteisöllisyys, koska näin sosiaalisesta pääomasta tulee kaikille mahdollista³². Mielenkiintoista on se, että Suomessa esimerkiksi Pohjanmaan suomenruotsalaisilla on tutkimusten mukaan enemmän sosiaalista pääomaa ja tietysti myös erilaista aktiivista vapaaehtoistoimintaa kuin suomenkielisillä. On vahvaa näyttöä siitä, että tuo sosiaalinen pääoma merkitsee myös hyvinvoivempaa elämää ja pidempää elinikää. Kyse onkin nyt siitä, onko tuo sosiaalinen pääoma edes opittavissa vai onko se kulttuurinen ominaisuus³³. Jälkimmäisessä tapauksessa sosiaalisen pääoman potentiaali on paljon huonompi kuin silloin, jos se olisi ikään kuin opittavissa ja omaksuttavissa.

Tutkimus ei ole voinut antaa tähän kysymykseen varmaa vastausta, mutta selvää on, että tietyt sosiaalista pääomaa sisältävät kulttuurit ja toisaalta tietyt sosiaalista pääomaa rakentava harrastaminen korreloivat esimerkiksi pitkän eliniän suhteen. Kumpi on ensin kulttuuri vai harrastaminen, on vielä epäselvää, vaikka todennäköistä on, että ne sitoutuvat voimakkaasti yhteen. Liikuntakulttuuri ja harrastaminen eivät nykytietämyksen valossa ole niin hyviä eliniän pidentäjiä kuin jotkut kulttuuriharrastukset, vaikka sosiaalista pääomaa eittämättä urheiluseuratyössä rakentuukin. Kyse voi olla myös siitä, että urheileminen ja siihen liittyvä vapaaehtoistoiminta ei jatku yleensä aikuisuuteen tai vanhuuteen asti. Monet muut yhteisölliset harrastukset eivät ole niin ikään sidottuja. Toisaalta selittävä tekijä voi olla siinä, että urheilussa on perinteisesti tähdätty joidenkin yksilöiden menestymisen tukemiseen ja heidän ominaisuuksiensa kehittämiseen osin muiden kustannuksellakin. Todennäköistä nimittäin on se, että tuolla sosiaalista pääomaa rakentavalla harrastamisella täytyy olla suuri kulttuurinen ja yhteisöllinen mieli ja merkitys, jossa keskeistä on yhdessä tekeminen ja se, että toimintaa jaetaan toisten kanssa ja että sitä myös tehdään toisia varten. Tässä suhteessa kulttuuriharrastukset ja vapaaehtoistoiminta yleensä on ehkä urheilua tai liikuntaa onnistuneemmin osannut

³² Ks. esim. Putnam, Robert (2000) *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster, New York.

³³ Hyyppä, Markku T. (2013) *Kulttuuri pidentää ikää*. Duodecim, Porvoo. Hyyppä on useissa kirjoissaan pohtinut asiaa eikä tässä viimeisimmässäkään ole aivan vakuuttunut siitä, miten pain vaikutussuhde kulkee. Yhä enemmän hän kuitenkin tuntuu kallistuvan siihen suuntaan, että sosiaalinen pääomakin on opittavissa ja rakennettavissa.

merkityksellistää ja yhteisöllistää toimintansa. Asia voi kuitenkin hyvin olla myös niin, että jakolinja ei menekään eri harrastusten tai vapaaehtoistoiminnan muotojen välillä, vaan kyse onkin siitä, miten eri ihmiset harrastavat. Tarkempi tutkimus voi osoittaa sen, että urheilua ja liikuntaa – tai kuorolaulua ja kotiseututoimintaa - voi harrastaa sekä sosiaalista pääomaa rakentavasti että joillakin toisilla tavoilla, vaikka se todennäköisempää olisikin noissa jo lähes pitävästi hyviksi todistetuissa harrastus- ja vapaaehtoistoiminnan muodoissa³⁴.

Pääomakäsitteiden avulla liikuntakulttuuri näyttyy erilaisina kenttinä, joissa voi rakentaa tai rakentua erilaisia pääoman muotoja. Käsitemaailma auttaa liikunta- ja urheilupolitiikan toimijoita tunnistamaan kehityskulkuja, jotka voivat johtaa tai ovat johtaneet eri väestöryhmien eriarvoistumiseen. Toisaalta näiden käsitteiden avulla voidaan edistää tasa-arvoistumiskehitystä, jos niitä osataan oikein käyttää poliittisessa, mutta myös aivan ruohonjuuritason toiminnassakin. Kysehän on usein suhtautumistavoista, joilla ilmennetään sitä, halutaanko joku ihminen tai ihmisryhmä mukaan yhteiseen toimintaan ja koko yhteiskuntaan. Kulttuurisen ja varsinkin symbolisen pääoman voima voi olla myös erittäin positiivinen, kun jokin asia – vaikkapa liikuntaharrastus tai urheilumenestys – muodostuu kulttuurisesti merkitykselliseksi. Tällöin suuret joukot haluavat tehdä jotakin sellaista, joka voi olla terveyttä ja hyvinvointia edistävää tai menestystä tuottavaa – tai ainakin tukea tuota toimintaa vaikkapa seuraamalla ja fanittamalla.

Sosiaalisen pääoman rakentumiselle on Suomessa hyvät edellytykset, koska meillä on vahva kansalaistoiminnan perinne ja kulttuuri. Tulevaisuudessa on kuitenkin yhä tärkeämpää saada mukaan kaikki nekin ryhmät - esimerkiksi maahanmuuttajaväestö ja heidän suomalaistuneet jälkeläisensä – jotka eivät ole vielä integroituneet suomalaiseen kulttuuriin. Urheilulla on ollut erittäin merkittävä roolinsa tässä työssä aiemminkin, sillä juuri urheilun kautta on ulkopuolisten ollut kohtuullisen helppo tulla mukaan yhteiseen toimintaan. Tuntemalla sosiaalisen ja muidenkin pääomien käsitteellisen ja konkreettisen sisällön voimme edesauttaa toimintamalleja, joilla suomalainen liikuntakulttuuri vahvistuu sen kaikilla rintamilla eikä syrjäytymistä tai poisputoamista tapahdu ainakaan siitä syystä, etteikö ymmärrettäisi, mitä pitäisi tehdä.

Ruumiillisuuskäsitteistöjä liikuntakulttuurissa

Mihaly Csikszentmihalyin lanseeraama virtauskäsite on hyvä esimerkki liikuntatutkimuksessa kehittyneestä käsitteestä, joka on löytänyt paikkansa hyvin laajasti myös muualla yhteiskunnassa. Ihmisen täydellisen keskittymisen ruumiillista kokemusta kuvaavaa termiä ei ennen oltu käsitteellistetty yhtä napakasti ja ymmärrettävästi. Yksinkertaistettunahan kyse on käsitteestä, joka muotoutui kalliokiipeilijöiden tutkimuksesta, jossa havaittiin se, että tehtävän, joka saa aikaan flow-kokemuksen täytyy olla sopivasti, optimaalisesti, yli henkilön oletuksen omasta suorituskyvystään ennen suoritusta. Tämä saa aikaan suotuisissa olosuhteissa sen, että tuo henkilö joutuu keskittymään suoritukseen täydellisesti. Jos tehtävä on liian helppo se ei vaadi täydellistä keskittymistä ja jos liian vaikea, niin se aiheuttaa turhaumaa, kun homma ei etene, vaikka kuinka yrittäisi. Yksinkertaista, mutta silti äärettömän vaikeaa käytännössä.

Ruumiillisuus onkin yksi keskeisiä näkökulmia myös liikuntakulttuuriin, sillä laajennettunahan voidaan hyvin ajatella niin, että liikuntakulttuuri on osa ruumiinkulttuuria, johon kuuluisivat monet

³⁴ Tässä kappaleessa esittämäni pohdinta perustuu em. Hyyppän kirjan esiin nostamiin teemoihin koskien juuri eri harrastusten suhdetta eliniikään, jota Hyyppä pitää absoluuttisena mittarina eri harrastusten 'hyvydelle'. Korostan kuitenkin, että eliniän pituus on vain mittari tai merkitysmaailma, jolla eri harrastusten laatua voi tai kannattaa mitata. Liikuntaa tai urheilua ei omasta mielestäni kannata merkityksellistää vain terveyden tai eliniän suhteen – ne ovat paljon enemmän.

taiteen, (ala)kulttuurien, etnisten kulttuurien, sukupuolikulttuurien jne. muodot. Kysehän kaikissa on suhteesta ruumiiseen, ruumiillisiin kokemuksiin ja/tai ruumiin muokkaamiseen. Kriittikki välineellistä ruumiskuvaa kohtaan, on kirvoittanut paljon myös urheilukritiikkiä. Urheilua ja sen harjoittamista on pidetty autoritaarisen käskyvallan ja auktoriteetteihin alistumisen muotona, josta voi pahimmillaan seurata sekä yksilölle itselleen että koko yhteiskunnalle vakavia seuraamuksia. Toisin sanoen vapauttavan flow-kokemuksen tai esimerkiksi rentoutustekniikoiden lisäksi liikunta ja urheilu tai niiden tietäntyyppinen harjoittaminen voi edistää ruumiillisuutta, joka on destruktiivinen ihmisen omia ja toisten ihmisten tunteita kohtaan.

Arthur C. Frank on oivaltavasti kuvannut ja luokitellut näitä mahdollisia ruumiillisuuksia jakaessaan ne neljään luokkaan³⁵. On kurinalainen ruumiillisuus, jossa yksilö siis suhtautuu kaikkeen tekemiseensä – ja tietysti myös liikuntaan – ankaran kurinalaisesti pitäen sitä työnä, jossa muokataan ruumista tiettyyn ihannemuotoon tai tiettyä suoritusta silmällä pitäen. Kirsi Hämäläisen tutkimuksessa nuorten urheilijoiden valmentajien eetoksista löytyy vastaava ajatus, kun valmentajat ovat kuvanneet harjoittelua kurinalaisena työnä valmennettavilleen³⁶. Kurinalaisuutta selkeästi vahvempi hallinnan muotokin löytyy Frankilta eli dominoiva ja kaiken hallitsemiseen pyrkivä ruumiillisuus. Tällainen ruumissuhde on nähty olleen mm. Natsi-Saksan keskeisillä sotilasvaikuttajilla. Ruumista harjoitettiin niin, että se kykeni olemaan lähes tunteeton mm. kaikkea omaa ja muiden kipua kohtaan, jotta ruumis – joka aistimellisena on siis tunteva entiteetti – ei murtuisi pahimmassakaan tilanteessa. Monissa nykyelokuvissahan kuvataan tällaisia tiedustelupalvelujen agentteja ja palkkamurhaajia, joiden koulutus on tehnyt heistä tunteettomia tappokoneita. Voi myös aiheellisesti epäillä, että tällaisia dominoivia ruumissuhteita on ollut myös joillakin kouluampumisiin syyllistyneillä nuorilla, jotka ovat omaksuneet ruumissuhteensa tietokonepeleistä. Toki siihen on tarvittu muutakin kuin tietokonepelien pelaamista eli ns. normaalisien vuorovaikutussuhteiden puuttumista, joiksi voi hyvin luokitella mm. leikin, liikunnan ja urheilupelien pelaamisen, joissa yleensä oppii toisenlaiseen ruumissuhteeseen.

Tuttu ruumiillisuuden muoto nykyaikana on myös peilaava eli jonkin verran narsistinen ruumissuhde, jossa henkilön pääasiallinen tarve on näyttää hyvältä ja esittää ruumistaan eri tavoin. Anoreksia tai nykyinen sosiaalisen mediankin vahvistama julkisuushakuisuus ovat tyyppillisiä ilmenemismuotoja tällaiselle ruumiillisuudelle. Toisaalta peilaavaa ruumiillisuutta tarvitaan myös ilmaisullisessa urheilussa ja taiteessa, joten se voi ikään kuin kanavoitua myös vuorovaikutukselliseksi ruumissuhteeksi, joka onkin Frankin käsitteistön neljäs ruumiillisuuden muoto eli dialoginen ja vuorovaikutuksellinen ruumiillisuus. Tällainen ruumissuhde syntyy ihmisten välille vaikkapa leikeissä ja peleissä, joissa on otettava itsen lisäksi huomioon muut kanssapelaajat olivat ne sitten samassa tai siinä toisessa joukkueessa. Vuorovaikutuksellinen ruumiillisuus on myös toisen ihmisen ruumiillisuutta kunnioittavaa ruumiillisuutta. Vaikka Frankin ruumiillisuusjaottelua voisi lukea niin, että jotkut ruumiillisuudet ovat ikään kuin 'parempia' kuin toiset, niin todellisuudessa ne eivät kuitenkaan ilmene puhtaina niin, että yksilö voisi ruumiillisuudessaan olla vain 'yhtä'. Me voimme tunnistaa itsessämme kaikkia ruumiillisuuden muotoja eri elämän tilanteissa tai vaikkapa harjoittaessamme erilaisia liikuntamuotoja. Frank

³⁵ Frank, Arthur W. (1990) For a Sociology of the Body: an analytical Review. Teoksessa The Body. Social Process and Cultural Theory, toim. Featherstone, Mike; Hepworth, Mike & Turner, Bryan S. Lontoo, Sage Publ.

³⁶ Hämäläinen, Kirsi (2008) Urheilija ja valmentaja urheilun maailmassa. Eetokset, ihanteet ja kasvatus urheilijoiden tarinoissa. Jyväskylän yliopisto. Studies in sport, physical education and health 127.

tunnisti nämä ruumiillisuusmuodot tutkiessaan vakavasti sairastuneiden ruumissuhteita ja heidän tuntemuksiaan omaa ja toisten ruumiillisuutta kohtaan³⁷.

Ruumiillisuusnäkökulma oli yksi kulmakivistä silloin, kun 1980-luvun lopulla alettiin keskustella 'uudesta liikuntakulttuurista'³⁸. Kilpaurheilun tai suorituskeskeisen ruumiillisuuden rinnalle haluttiin nostaa sekä leikkisyyttä että vuorovaikutuksellisuutta, jota mm. sählykulttuuri tai uudet ja vanhat leikit ja pelit sekä rentoutumista ja tanssillisuutta korostavat liikunnan muodot tuolloin uusina edustivat. Nyt neljännesvuosisata myöhemmin voi hyvällä syyllä sanoa, että tuo uusi liikuntakulttuuri on tätä päivää. Esa Sironen jaotteli tuolloin liikuntakulttuurin kansanliikuntaan, johon hän laski kuuluvan leikkiperinteen, mutta myös puulaakurheilut ja kuntoliikunnankin monet ilmenemismuodot. Myös omaehtoinen liikunta kuului tähän kategoriaan. Silloista hegemonista liikuntakulttuuria edusti tietysti kilpa- ja huippu-urheilu, jossa 'kaikin keinoin' yritettiin voittaa ei ainoastaan muut kilpailijat, vaan myös toiset yhteiskuntajärjestelmät.

Berliinin muurin murtumisen jälkeen tuo 2. maailmansodan jälkeinen kylmän sodan aikakausi hävisi pikku hiljaa myös urheilun harteita rasittamasta. Tämä on näkynyt myös tehostuneempuna dopingvalvontana ja eettisyyden uutena nousuna. Sironen käsitteistössä olivat myös kaupallinen liikuntakulttuuri, jonka ilmiöistä silloin tunnetuimpia olivat huippu-urheilun kaupallistuminen sekä yksityisten liikuntapalvelujen eli silloin lähinnä kuntosalitoiminnan alakulttuurit. Nyt tuo 'sektori' on laajentunut ja monipuolistunut huomattavasti eikä sitä enää pidetä samalla tavalla 'peikkona' kuin parikymmentä vuotta sitten. Neljäs kategoria Siroella oli ns. vaihtoehtoinen liikuntakulttuuri, jonka aineksia Sironen näki niin sähly- ja skeittauskulttuurissa, monissa silloin Suomeen rantautuneissa uusissa liikuntamuodoissa kuin uudenlaisessa asenteessa liikuntaan. Ehkä on myös niin, että nuo vaihtoehdotkin ovat tänä päivänä totta, vaikka niistä on tullut jo valtaliikuntakulttuuria lumilautailun, vammaisurheilu, parkourin ja monien muiden uusien tai aiemmin vaihtoehtoisten liikuntakulttuurien muotojen päästessä sisään niin valtamediaan kuin urheilujärjestelmiinkin.

Ajatus vaihtoehtoliikuntakulttuurista elää kuitenkin kaikkina aikoina – sen lienee historia on voinut todistaa, sillä paikalleenhan ei liikuntakulttuurikaan koskaan ole jäänyt. Mitä uusia liikuntakulttuurin käsitteitä käytämmekään vaikkapa 2020-luvulla on vielä ainakin osittain arvailujen varassa. Käsitteethän ovat luonteeltaan sellaisia, että ne joko kuvaavat ns. todellisuutta tai ne voivat myös muokata käsitystämme tuosta todellisuudesta toisenlaiseksi. Nämä liikuntakulttuurin käsitteet, joita tässä esittelin kuuluivat mielenkiintoisella tavalla kumpaankin kategoriaan. Useimmathan olivat sellaisia, joita ei valtakulttuurissa eli esimerkiksi mediassa tai liikuntapolitiikassa juuri kuule, mutta jotka kuitenkin kuvaavat liikuntakulttuuria ja sen ilmiöitä

³⁷ Käytin Frankin typologisointia artikkelissani, jossa yritin kuvata urheilijan ja astmaatikon ruumissuhteita ja niiden suhdetta miehisyyden rakentumisessa. Ks. Tiihonen, Arto (1994) Asthma - The Construction of the Masculine Body. *International Review for the Sociology of Sport* (29) 1, 51-62.

³⁸ Sironen, Esa (1995) *Urheilun aika ja paikka*. Jyväskylä, LIKES-tutkimuskeskus. Sironen kokosi tärkeimmät tekstinsä väitöskirjaksi tähän teokseen. Ruumiillisuusnäkökulmaa liikuntasosiologiassa toivat esille erityisesti Eric Dunning ja Norbert Elias, joiden tutkimukset mm. jalkapallon ja jalkapalloväkivallan sosiaalhistoriasta ovat tunnettuja sivilisoitumisen prosessin teoriastaan, jossa ruumiillisuudella on iso merkityksensä. Dunning, Eric (1993) *Sport in the Civilising Process: Aspects of the Development of Modern Sport*. Teoksessa *The Sports Process. A Comparative and Developmental Approach*, toim. Dunning, Eric; Maguire, Joseph, A.; Pearton, Robert, E. Champaign, Human Kinetics Publishers. Elias, Norbert ja Dunning, Eric (1986) *Quest for Excitement. Sport and Leisure in the Civilizing Process*. Oxford: Basil Blackwell.

paljon kehittyneemmin kuin ne käsitteet, joita yleisesti käytetään. Käsitteen käyttökelpoisuus ei siten määräyäkään itse käsitteen toimivuuden perusteella, vaan myös sen mukaan, miten tunnettu ja laajalle levinnyt se on.

Lopuksi ja aluksi: liikuntakulttuurin käsitteet siirtyvät kentiltä toisille

Puhuttaessa liikuntakulttuurin käsitteistä ei voi unohtakaan sitä, miten käsitteet liikkuvat liikuntakulttuuriin muualta ja liikuntakulttuurista muualle. Liikuntakulttuurihan sovittaa muualla kehitettyjä käsitteitä omaan maailmaansa. Liikuntakulttuuri kuitenkin myös tuottaa käsitteitä, joita on alettu käyttää yhteiskunnan muilla sektoreilla ja ainakin (sosiaalisessa) mediassa ja arjessa. 'Sähläily' voisi olla yksi termi, joka kiinnittyy sinänsä nerokkaaseen uudissanaan sähly, jolla kuvattiin 1970- ja 1980-lukujen taitteessa Suomeen rantautunutta uutta koko kansan peliä³⁹. Nyt se harrastajien käyttämä yleistermi itse lajin pelaamiselle lienee 'säbä', jossa on yhdistetty sekä sähly että salibandy keskenään. Sähläilyllähän tarkoitetaan yleisestikin jotain tekemistä, jossa itse tekeminen on tavoitteeseen nähden pääosassa. Sana on tosin vanha suomalainen sana, mutta sählypeli konkretisoi sen uudella tavalla jo 1980-luvulla. 'Lopeta jo tuo sähläily elämässäsi' kuvannee kirkkaasti sanan tarkoitusta. Säbä pitää sisällään tuon sähläilyn positiivisen puolen – rentouden, yllätyksellisyyden ja leikinomaisuuden – mutta tuo myös tuon tavoitteellisemmän ja urheilullisen puolen hyvin esiin muistuttaessaan salibandystä. Oikeasta urheilulajista.

'Pelittää', 'kapitalisoitua', 'roolipelaaja', 'pelikirja', 'hapottaa', 'ylänummo', 'käskyttää', 'ilmaveivi', 'filmaaminen', 'tiimspiritti', 'zlatanismi' jne. ovat termejä, joilla on ainakin osittain urheilukulttuurinen taustansa. Niitä – ja monia muita – on kuitenkin sujuvasti siirretty vaikkapa johtamiskoulutukseen tai työyhteisöjen toiminnan kuvaamiseen. Matti Apunen⁴⁰mm. vertasi kolumnissaan Suomen hallituksen työskentelyä jääkiekkjoukkueeseen, joka on yhden maalin tappiolla. Hänen mukaansa rohkea valmentaja (hallitus, pääministeri) ottaisi siinä tilanteessa maalivahdin pois ja pelaisi kuudella kenttäpelaajalla. "Nyt Suomi ei tee vaihtoa vaan hautoo kiekkoa maalin takana. Pelkäämme antaa avausyöttöä, koska se voi lipsahtaa väärään lapaan. Vien taklauksen loppuun: hallitus pelaa päiväkotiekkoa. Sille maila – veropolitiikka – ei ole väline maalintekoon vaan pystyssä pysymiseen.", kirjoittaa Apunen käyttäen siis urheilun metaforia ja käsitteitä kuvatakseen yhteiskuntapoliittista tilannetta.

Näin liikuntakulttuuri on ehkä taas entistä lähempänä muuta kulttuuria, kun käsitteet vaihtavat paikkojaan ja muokkautuvat eri käyttöyhteyksissään. Senioriliikunnan mallinainen Aira Samulinhan on taitavasti siirtänyt Timo Jutilan lanseeraaman 'ylänummotermin' kuvaamaan häntä itseään, ja ehkä muitakin hänen kaltaisiaan aktiivisia vanhuksia (jota sanaa ei toisaalta juurikaan nykyään enää näe sen saaman negatiivisen arvolatauksen vuoksi). Toisaalta ikääntyvä väestö ja yhteiskunta tuottanee jatkossa yhä enemmän käsitteitä, joilla kuvataan seniorien ja ikäihmisten liikuntaa – rakennetaan laitteita, liikuntapaikkoja, syntyy uusia liikuntamuotoja ja varmaankin hyvinvointi ja liikunnan erilaiset, ikääntyneille, sopivat merkitykset nousevat esiin myös käytettävissä käsitteissä. Kolmas, neljäs ja viides ikä ovat ikätutkijoille tuttuja käsitteitä, joista ainakin ensimmäisen voisi olettaa jossakin muodossaan – ehkä senioriliikuntana – nousevan lähitulevaisuudessa keskeisesti esille myös liikuntakulttuurissa ja –politiikassa.

³⁹ Yritimme kuvata 1980-luvun lopun nuorten liikuntakulttuuria kirjassa Hölkkääjiä, sählääjiä, skeittaaajia. Suomi, Kimmo; Jokinen, Kimmo ja Tiihonen Arto (1989) Hölkkääjiä, sählääjiä, skeittaaajia. OLL: sarja A 1/89, Turenki. Nyt nuo otsikkoon valitut metaforisiksikin ymmärrettävät lajivalinnat voisivat pitää sisällään parkourin, frisbeegolfin ja vaikkapa sosiaalisen sirkuksen.

⁴⁰ Helsingin Sanomat, 19.2.2013.

Saattaa myös olla, että liikuntakulttuuri lähenee taito- ja taideaineiden ja kulttuurista hyvinvointia –ajatusten kautta yhä lähemmäs luovia aloja ja muuta kulttuuria. Tämä korostunee, kun liikuntakulttuurillekin on annettu tehtäväksi vähentää syrjäytymistä yhteiskunnasta ja tietysti liikunnasta. Tällöin on oletettavaa, että liikunnalle ja urheilulle etsitään uusia sosiokulttuurisia merkityksiä, joita voi olla jo taiteen ja muun kulttuurin puolella ja jotka näkyvät jo erittäin vahvasti esimerkiksi Lontoon olympialaisten avajaisissa ja päättäjaisissä vuonna 2012⁴¹. Päinvastainen kehityshän on myös ollut selvää viime vuosina eli urheilusta ja liikuntakulttuurista on otettu paljonkin oppia yhteiskunnan muilla kentillä. Vuorovaikutus tiivistyne, mikä johtanee vääjäämättä myös siihen, että uusia käsitteitä syntyy, niitä tarvitaan ja niiden välillä käydään myös – toivottavasti tervettä – kilpailua.

Lähteet

Bourdieu, Pierre (1986) Miten ollaan urheilullisia. Teoksessa Bourdieu, Pierre: Sosiologian kysymyksiä. Jyväskylä, Vastapaino.

Csikszentmihalyi, Mihaly (1990) Flow. The Psychology of Optimal Experience. New York, Harper & Row Publishers.

Dunning, Eric (1993) Sport in the Civilising Process: Aspects of the Development of Modern Sport. Teoksessa Dunning, Eric; Maguire, Joseph, A.; Pearton, Robert, E. (toim.) The Sports Process. A Comparative and Developmental Approach, Champaign, Human Kinetics Publishers.

Eichberg, Henning (1987) Liikuntaa harjoittavat ruumiit. Jyväskylä, Vastapaino.

Eichberg, Henning (1994) The Narrative, the Situational, the Biographical. Scandinavian Sociology of Body Culture Trying Third Ways. International Review for the Sociology of Sport, 29 (1).

Elias, Norbert ja Dunning, Eric (1986) Quest for Excitement. Sport and Leisure in the Civilizing Process. Oxford: Basil Blackwell.

Frank, Arthur W. (1990) For a Sociology of the Body: an analytical Review. Teoksessa Featherstone, Mike; Hepworth, Mike & Turner, Bryan S. (toim.) The Body. Social Process and Cultural Theory, Lontoo, Sage Publ.

Giddens, Anthony (1984) The constitution of society: outline the theory of structuration. Polity, Cambridge.

Hamilton, Tyler; Coyle, Daniel (2013) Voittoja ja valheita. Salattu elämäni pyöräilyn huipulla. Otava, Keuruu.

Huizinga, Johan (1984) Leikkivä ihminen. Yritys kulttuurin leikkiaineeksi määrittelemiseksi. Juva: Wsoy.

Hyyppä, Markku T. (2013) Kulttuuri pidentää ikää. Duodecim, Porvoo.

Hämäläinen, Kirsi (2008) Urheilija ja valmentaja urheilun maailmassa. Eetokset, ihanteet ja kasvatusta urheilijoiden tarinoissa. Jyväskylän yliopisto. Studies in sport, physical education and health 127.

Itkonen, Hannu (1996): Kenttien kutsu. Tutkimus liikuntakulttuurin muutoksesta. Tampere, Gaudeamus.

⁴¹ Tiihonen, Arto (2012) Lontoo 2012 ikäpolvikokemuksena. Julkaistu sivulla www.ikainstituutti.fi, 15.8.2012. <http://www.ikainstituutti.fi/sitenews/view/-/nid/87/ngid/3/>. Kolumnissa pohdin sitä, miten viime vuosikymmenten populaarikulttuuri ja urheilukulttuuri löivät kättä Lontoon olympialaisissa tavalla, jota ei ennen ole nähty.

Jyrkämä, Jyrki (2008) *Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmottelua teoreettis-metodologiseksi viitekehikseksi*, Gerontologia 4, 190-203.

Järvinen, Katriina ja Kolbe, Laura (2007) Luokkaretkellä hyvinvointiyhteiskunnassa. Nykysukupolven kokemuksia tasa-arvosta. Kirjapaja, Helsinki.

Kinnunen, Taina (2001) Pyhät bodarit. Yhteisöllisyys ja onni täydellisessä ruumiissa. Helsinki, Gaudeamus.

Kokkonen, Jouko (2013) Liikuntaa hyvinvointivaltiossa. Suomalaisen liikuntakulttuurin lähihistoria. Suomen Urheilumuseosäätiön tutkimuksia n:o 2, Keuruu.

Koski, Pasi (2008) Physical activity relationship (PAR). International Review for the sociology of sport 43 (2), 151-163.

Koski, Pasi ja Tähtinen, Juhani (2005) Liikunnan merkitykset nuoruudessa. Nuorisotutkimus 23 (1) 3-21.

Lagercrantz, David (2011) Minä Zlatan Ibrahimović. Helsinki, Wsoy

Ojajärvi, Sanna; Valtonen, Sanna; Pyykkönen, Teijo (2013) Liikuntalaiva tietomerellä – navigointia politiikan ja julkisuuden tuulissa. Liikuntatieteellinen Seura, Impulssi nro 27. Helsinki.

Pirnes, Esa (2008) Merkityksellinen kulttuuri ja kulttuuripolitiikka. Laaja kulttuurin käsite kulttuuripolitiikan perusteluna. Jyväskylän yliopisto: Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 327.

Pirnes Esa & Tiihonen Arto (2010) Hyvinvointia liikunnasta ja kulttuurista, Käsitteiden, kokemusten ja vastuiden uusia tulkintoja. Kasvatus & Aika 4(2) 2010, 203-235. (http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=275)

Pirnes, Esa & Tiihonen, Arto (2011) Merkityksellisen ja kokemuksellisen (kansalais)toimijuuden pelikenttä. Yhteiskuntapolitiikka 76 (4), 436–448. (<http://www.stakes.fi/yp/2011/4/pirnes.pdf>)

Putnam, Robert (2000) Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community. Simon & Schuster, New York.

Rovio Esa, Pyykkönen Teijo (2011) *Vähän liikkuvat juoksuttavat päättäjiä ja tutkijoita. Liikuntatieteellinen seura Impulssi nro 26*. Helsinki.

Schneider-Lehto, Tarja & Tiihonen, Arto (2012) Miehet jumppaamaan – ikuisuusprojekti vai täyttä totta? Voimistelu (3) 4, 40-41.

Sironen, Esa (1988) Uuden liikuntakulttuurin visiot. Teoksessa Esa Sironen (toim) : Uuteen liikuntakulttuuriin. Jyväskylä: Vastapaino. Gummerus.

Sironen, Esa (1988, toim) : Uuteen liikuntakulttuuriin. Jyväskylä: Vastapaino. Gummerus.

Sironen, Esa (1995): Urheilun aika ja paikka. Jyväskylä, LIKES-tutkimuskeskus

Suomi, Kimmo; Jokinen, Kimmo ja Tiihonen Arto (1989) Hölkkääjiä, sählääjiä, skeittaajia. OLL: sarja A 1/89, Turenki

Tiihonen, Arto (1994) Asthma - The Construction of the Masculine Body. International Review for the Sociology of Sport (29) 1, 51-62.

Tiihonen, Arto (1996): Urheilevat isä(n)kullat. Teoksessa Laiho, Marianna & Ruoho, liris (toim.): Naisen naamio, miehen maski. Sukupuoli journalistisessa kuvassa. KSL.

Tiihonen, Arto (1996): Ikuisesti urheileva poika eli mistä on 'kunnon miehet' tehty? Teoksessa Hoikkala, Tommi (toim.): Miehen kuvia. Gaudeamus.

Tiihonen, Arto (2002): Ruumiista miestä, tarinasta tulkintaa: oikeita miehiä – ja urheilijoita? Jyväskylä, LIKES-tutkimuskeskus, 134.

Tiihonen, Arto (2003): Mustia aukkoja ja harmaita alueita kartoittamassa. Liikuntakulttuurin puhetoivoista ja käsitteistä. Promo, 1/2003.

Tiihonen, Arto (2004): "Mikään ei ole rumempaa kuin kaunis mies?!" Liikunta & tiede 4/2004, 21-26.

Tiihonen Arto (2007) Miehisyyssvalinnat jalkapalloilijan elämässä. Teoksessa Itkonen H. & Nevala A. Kuningaspelin kentät – Jalkapalloilu paikallisena ja globaalina ilmiönä. Helsinki. Gaudeamus 2007.

Tiihonen Arto (2011) Erilaisia ikämiehiä. Teoksessa Kunto Viiru, Jorma Manninen, Mikko Nieminen, Harri Suominen, Christer Sundqvist, Arto Tiihonen & Raimo Taponen, toim. *Erilainen tapa vanheta*. Suomen Veteraaniurheiluliitto, Kajaani, 19-44.

Tiihonen, Arto (2012) Kokemuksia, suorituksia, terveyttä – aktiivisen ikämiehen liikunnalla on monta moottoria. Liikunta & tiede 49 (5) 74-78.

Tiihonen, Arto (2013) Miksi ikämies liikkuu – liikunnan harrastaminen on merkityksellistä. Teoksessa Pietilä Ilkka & Ojala Hanna (toim.) *Miehistä puhetta – Miehet, ikääntyminen ja vanhenemisen kulttuuriset mallit*. Tampere University Press.

Tiihonen, Arto (2014) Miten tästä eteenpäin hyvinvoinnin tiellä? Having, Loving, Being ja Experiencing, Meaning, Doing. Teoksessa Nieminen, A., Tarkiainen, A. & Vuorio, E. (toim.). 2014. Kokemustieto, hyvinvointi ja paikallisuus. Turun ammattikorkeakoulun raportteja 177. Turku: Turun ammattikorkeakoulu, 228-246. (<http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522164353.pdf>)